

IN C. VETTIUM AQUILINUM IUVENCUM

CAPUT I

S. Hieronymi de Iuvenco testimonia expenduntur. Opinio de religioso cultu olim Iuvenco praestito reiicitur

1. Post Prudentium et Dracontium ad vetera exemplaria recognitos et, quoquo modo potui, illustratos, non tam a me reddenda est ratio, cur nunc Iuvencom simili cultu ornatum edam, quam cur tamdiu distulerim, aut alios illi praetulerim. Est enim Iuvencom, ut poetarum christianorum omnium, quos inter Latinos quidem exstitisse certo novimus, antiquissimus, ita etiam nitore verborum, elegantia styli, et veteri quadam simplicitate, ad divinum sui carminis argumentum plane accommodata, praestantissimus. In eius autem poemate non solum mirari licet primam, saltem inter Latinos, quatuor evangeliorum concordiam, ad cuius imitationem innumerae aliae postea prodierunt, verum etiam peculiare quasdam interpretationes sacrarum litterarum vetustate sua commendabiles, varietatem praeterea lectionis in volumine Evangeliorum, quo ille suo tempore, ineunte scilicet saeculo IV, utebatur.

2. Verum Prudentio principatum inter poetas christianos, quem olim libens cum plerisque asserui ob mirabilem rerum et carminum varietatem, acutissimum ingenium, ingentes spiritus poeticos, et singularem doctrinam, nec nunc quidem negare, aut in dubium revocare est animus. Ut autem proxime post Prudentium e mea manu prodiret Dracontius, illa me ratio impulit, quod huius carmina duabus partibus auctiora, quam quae antea prodierant, in codicibus mss. a me reperta, ex quibus omnino alius Dracontius apparet, multo maiorem utilitatem studiosis doctrinae et antiquitatis sacrae mihi visa sunt allatura, quam commentationes ullae meae in alios christianos poetas, in quorum poesi vix aliud agere licet, nisi veterem lectionem, codicibus optimaе notae inspectis, constituere.

3. Deterrebat me etiam ab editione Iuvencom maiestas ipsa argumenti. Quod si usu et exercitatione in hoc genere aliquid profeci, id totum in Salvatoris nostri gestis dictisque enarrandis conferendum quidem a me esse intelligo; sed adiumentum hoc valde exiguum ad tantum onus subeundum esse facile perspicio, cum istiusmodi tractationem non nisi timide et pedetentim quivis quamvis experientissimus debeat aggredi. Sequar igitur ducem Iuvencom non quidem passibus aequis, sed tamen ut potero. Commentationes in Sedulium, Aratorem, aliosque sacros poetas in aliud tempus differam, ne mihi aliquis exprobet, quod Antonio Nebrissensi Nicol. Antonius obiiciebat Biblioth. vet. l. II, c. 4, part. 1, num. 114: *Nullum vero hactenus habuisse Iuvencom, qui criticae industriae, aut explicationis facem, qua indiget, ei praeluceret, praeter unum Barthium ex parte aliqua, et Fabricium levi manu in re usum, eo magis miror, quod cum Antonius Nebrissensis noster, qui potuit, debuitque una cum Sedulio et Aratore multo magis Iuvencom civem suum commendare piis lectoribus a se explanatum, in Sedulio quidem industriae suae operam posteritati transmiserit, in Aratorem commentaria parata se habere alicubi testatus fuerit: Iuvenco autem Hispano nullus suppetias ivisse referatur.* Ne vero meo mori desim, his Prolegomenis complectar quidquid de eo, de eius operibus, codicibus mss., editionibusque, multis in locis dispersum collegi.

4. Non exigua laus Iuvencom est, quod a S. Hieronymo non semel nec perfunctorie laudatus fuerit: neque enim de eius vita quidquam aliud exploratum habemus, quam quod de eo tradidit Hieronymus. Ita ergo praeclarus hic doctor de Vir. illustr. cap. 84, tom. II, col. 909:

Iuencus, nobilissimi generis, Hispanus presbyter, quatuor Evangelia hexametris versibus pene ad verbum transferens, quatuor libros composuit, et nonnulla eodem metro ad sacramentorum ordinem pertinentia. Floruit sub Constantino principe. In quodam Iuenci codice hoc testimonium exprimitur cum aliqua varietate, ut referam num. 50.

5. Vallarsius in notis animadvertit, ex ipso gentilitio nomine satis apparere, Iuencum fuisse nobilissimi generis, quia in libris antiquis, Iureto teste, appellatur *C. Vettius Aquilinus Iuencus*. Certe Hieronymi testimonium de nobili genere Iuenci probatione non indiget. Verum argumentum aliquod pro eadem nobilitate non quidem omnino perspicuum, sed probabile petitur ex quatuor nominibus, quibus in vetustis membranis insignitus est Iuencus. Haec autem nomina non eodem modo ab omnibus efferuntur. Ioannes Albertus Fabricius in Biblioth. Lat. libr. IV, cap. 2, ex Iureto pag. 273, ad Symmach., et Paulo Colomesio in Paralipomenis ad Chartophylacem Guilielmi Cavei, et ad dialog. 5 Gyraldi de poetis, integrum Iuenci nomen ait esse *Aquilinus Caius Vettius Iuencus*.

6. In codicibus mss. referendis, num. 306 et seqq., modo profertur appellatio *C. Vectii Iuenci*, modo *Aquilini Iuenci*, modo *Q. Vetti Aquilini Iuenci*, modo *Gai Vecti Aquilini*, modo *C. Vettii Aquilini Iuenci*, modo *C. Vetii Aquilini Iuenci*, modo *C. Vectii Aquilini Iuenci*. Remigius Ceillierius, de Script. eccl. tom. IV, asserit, eius nomen in quibusdam mss. esse *Aquilinus Caius Vettius*. Neque omittendum, in duobus codicibus manuscriptis Florentinis addi V. C., quae notae innuunt *Virum Clarissimum*: de quo titulo dixi ad Prudentium, in Prolegom. num. 50 seq. Sed, ut ego suspicor, Iuencus *Vir Clarissimus* non a veteribus, sed a recenti aliquo librario vocatus est. In codice Vaticano reginae Sueciae, quem describam num. 48, sic nomina Iuenci invenio: *Gai Vetti Aquilini Iuenti*; in Ottoboniano vero, de quo agam num. 49, ita: *Gai Vetti Aquilini Iuenci*. Discrimen solum est in *Iuenti*, et *Iuenci* nomine: nam *Gai* pro *Cai* clare in utroque legitur: et eodem modo legitur in veteri alio exemplari, quod ex Labbeo, num. 36, indicabo.

7. Itaque praenomen Iuenci *Gaius* scribi posset. Etsi enim praenomen hoc, quod in nomen aliquando transit, plerumque *Caius* scribatur, tamen reperitur etiam per *G* scriptum, ut in Cenotaphio Pisano C. Caesaris: *Duae equestres inauratae Gai et Lucii Caesarum statuae ponantur*. Quintilianus, libr. I, cap. 7, docet *Gaius* pronuntiari, etiam si *Caius* scribatur; et Graeci quidem per *G* semper efferunt Γ□□ος, et nonnulli a γα□ω, gaudeo, quasi a gaudio parentum deductum hoc vocabulum volunt. Valerius Maximus, sive auctor sit Titus Probus, aut Iulius Paris, in epitoma de praenominibus id annotatum reliquit, et similem scribendi varietatem in *Gneus* animadvertit: *Alii NEUM, alii GNEUM, alii CNEUM scribunt*. Qui *G littera in hoc pronomine utuntur, antiquitatem sequi videntur, quae multum ea littera usa est . . . Qui C, corruptione syllabae delectari videntur*. Confer, si placet, Norisium, de Cenotaph. Pis. dissert. 4, cap. 5; notas Dionysii Gothofredi ad Festum, verbo *Gaia Caecilia*; et Sigonium, de Nom. Rom.

8. Nomen secundum Iuenci, quod a veteribus Romanis simpliciter nomen dicebatur, ut primum praenomen, non *Vettus*, sed *Vettius* est, nisi si forte cui magis arrideat *Vectius*. Id videtur esse gentilitium nomen Iuenci, adeoque *Vettius*, aut *Vectius* scribendum est, quamvis etiam *Vettus*, et *Vetus*, et *Vetuus* in veteribus nonnullis monumentis reperiatur: nam gentilitia nomina ab aliis derivari solebant, ut *Cornelius*, *Tullius*, *Claudius*, *Iulius*, *Aemilius*, etc. De nomine vero *Vettii*, aut *Vectii* nihil aliud habeo quod ex antiquis proferam, nisi quod Glandorpius in Onomast. Rom. nomen familiae Romanae plebeiae tradit esse, quae tandem sub imperatoribus respicere ad honores coepit. Plures tamen Vectios illustres nominat. In Iuenco id nomen magis, ut dixi, gentilitium est, quam familiae, adeoque cum haec nomina

gentilitia plerumque ex loco aliquo, aut gente manaverint, ut *Tarquinius* a *Tarquiniiis*, non inepta coniectura duci potest, Iuvenum ex Vectonibus seu Vettonibus populis Lusitaniae antiquae inter Durium et Tagum originem suam traxisse. Ac fortasse haec fuit causa cur nonnulli patriam Iuveni Olivam fuisse confinixerint, ut paulo post ostendam. In Historia ecclesiastica Natalis Alexandri saeculo IV, cap. 6, art. 4, nomen hoc Iuveni effertur *Vestius*, et tertio loco ponitur, scilicet *Caius Aquilinus Vestius Iuvenus*: uti etiam ex Petro Pithoeo tradidit Labbeus, de Script. eccles., qui tamen ex veteri alio exemplari profert *Gaium Vectium Aquilinum*.

9. Romani praenomine et nomine non contenti, addiderunt cognomen. Huiusmodi cognomina aut ab animo, aut a corpore, aut a casu imponi solebant. Videlicet a colore dicti sunt *Rutilus*, *Eburnus*, *Aquilinus*, *Albus*, *Niger*, *Rufus*, *Flavus*, ut explicat Sigonius, de Nom. Rom. Festus praenomen *Aquilius* ait esse: *Aquilius praenomen ab aquilo colore, id est nigro dictum*. Melius interpretaberis colorem aquilum *rufum*, aut *subnigrum*. Neque semper *Aquilius* est praenomen, ut cernere licet in *C. Aquilio*, a quo *Aquila* lex exstat Dig. libr. IX, tit. 2, qui totus est de lege *Aquila*, sive *ad legem Aquiliam*. Glandorpius in Onom. Rom. plures *Aquilios* recenset, in quorum plerisque *Aquilius* nomen est, non praenomen: hoc ipsum observo in veteribus inscriptionibus, in quibus nonnumquam *Aquillius* reperitur scriptum. Saeculo IV floruit *Aquilius Severus*, scriptor Hispanus, a S. Hieronymo, de Script. eccles. c. 3, et a Nic. Antonio, l. II, c. 2, part. I, Bibl. Vet. Hisp. laudatus. In nonnullis mss. is dicitur *Achillius*, in aliis *Acilius*.

10. Iuveni agnomen, ut codices plerique consentiunt, non *Aquilius* est, quod nomen apud antiquiores Romanos magis in usu erat, sed *Aquilinus*. Goldastus tamen *Aquilius* vocat, cuius verba afferam num. 37. In Actis Sanctorum et Martyrologiis plurimi occurrunt *Aquilini* dicti; nec desunt qui eodem nomine vocentur in ethnicorum antiquis inscriptionibus aliisque monumentis. Sed omittendus a nobis non est is, qui cum Iuvenico tribus primis nominibus convenit, *C. Vettius Aquilinus*, consul cum Q. Iunio Rustico anno Christi 162. In Fastis solum appellatur *Vettius Aquilinus*, sed apud Gruterum exstat inscriptio pertinens ad tempora Marci, et Commodi AA., quam Lipsius vidit Romae ad templum S. Ludovici in aedibus privatis: in qua inter XV viros *STLIT. IUDIC.*, ut videtur, aut inter alios collegii XX virorum secundo loco nominatur *C. Vettius Aquilinus*, qui, ut ad marginem notatur, fuit consul anno Urbis 914; atque ita vocatur a Pagio, qui praenomen Iunii Rustici *Lucium* inscribit. Alius fuit Q. Vettius Aquilinus consul anno Christi 125, alius Vettius Aquilinus consul 286. De his omnibus conferri possunt notae Mansii ad Pagium, anno Urbis 878, 915, 1039.

11. Fortasse ut a C. Vettio Aquilino consule, aut ab aliis eiusdem suae gentis Vettiae et familiae Aquilinarum Iuvenicus distingueretur, additum illi est hoc ipsum nomen Iuveni, quod quartum est, ac cognomen recte dicitur. Revera *Iuventius* nomen est inter Romanos notius nobilisque: et hoc nomen Iuvenico nostro asserere possemus ex codice antiquissimo Vaticano reginae Sueciae, ubi in fine patrius eius nominis casus effertur *Iuventi*. *Iuventium* veterem poetam comicum ex Charisio, libr. II, laudat Barthius Advers. libr. XXI, cap. 5, col. 1025. Sed cum omnes alii codices et codex ipse reginae Sueciae in principio *Iuvenum* exhibeant, nefas esset a tam recepto vocabulo discedere: praesertim quia rationem habet in veteri Romanorum consuetudine, qui multa cognomina ab utroque pecore, maiore et minore, sumebant. Ascribam verba Varronis libr. II de Re rust. cap. 1, ex correctione Sigonii de Nomin. Rom.: *Nomina multa habemus ab utroque pecore, a maiore et minore: a minore Porcius, Ovinius, Caprilus. Sic a maiore Equitius, Asinius. Est autem intelligendum, cum dicimus Capram, Taurum, Vitulum, cognomina adsignificari, quod dicuntur Annii Caprae, Statilii Tauri, Pomponii Vituli: sic a pecudibus alii multi*. Paulo aliter id in editis legitur.

12. Iuvenus ergo a iuvenco cognominatus est, ut Moschus poeta Graecus: nam **μωσκος** iuvenum significat. Hoc verbo lusus est Barthius libr. VIII Epidorpidum, num. 74:

Tenere aratra dignior viro taurus

Iugo Iuvenus obdit hic Aratorem.

Sermo illi est de duobus his poetis christianis Iuvenco et Aratore. Neque vero ignotum omnino est Iuveni vocabulum inter nomina propria Latinorum. Papiae celebris est memoria S. Iuveni episcopi Papiensis. De hoc accipio, quod Montfauconius in Biblioth. Biblioth. Mss. pag. 1245, col. 2, inter libros mss. monasterii S. Petri Carnutensis refert Haymonis Expositionem in Epistolas S. Pauli, etc., *In cuius principio, ait, sunt hymni de passione Christi, de S. Dionysio, et de S. Iuvenco episcopo.*

13. Advertendum tamen est, in Martyrologio Romano legi ad diem 8 Februarii: *Papiae S. Iuventii episcopi*; et ad diem 12 Septembris: *Apud Ticinum S. Iuventii episcopi*. In aliis tamen Martyrologiis, et in multis mss. nomen *Iuveni* exprimitur, quod multis modis alioquin corruptum reperitur, ut pro Iuveni, vel Iuventii saepe reperias *Eventii, Inventii, Yventii, Hiventii, Quentii, Yentii, Hyventis, Venuntii*. Noster etiam Iuvenus non solum alicubi *Iuventius* appellatur, sed etiam *Hiventius*, et aliquando *Iuvenis*, ut colligitur ex Montfauconio Bibl. Biblioth. pag. 508, ubi ex bibliotheca Ambrosiana Mediolanensi recenset *Aquilini Iuvenis poema de Actis apostolorum*. Intelligo autem codicem illum complecti Aquilini Iuveni poema de quatuor Evangeliiis, et Aratoris de Actis Apostolorum. Ac fortasse error est in Montfauconio, non in codice veteri: in indice quidem Montfauconii is codex clare Iuvenco attribuitur.

14. Alius fuit Iuvenus Caelius Dalmata, quem diversum esse a Iuvenco presbytero observavit Fabricius Biblioth. Lat. libr. IV, cap. 2. Scriptor etiam is christianus fuit, vitamque Attilae oratione soluta composuit, cuius saepe mentionem facit Barthius in Adversariis, Iuvenum Caelium Calanum auctorem vocans. De hoc Iuvenco scriptore Vitae Attilae, eiusque editionibus videndus est Ioannes Vogt, de Libr. rarior. Typis eam Vitam commissam fuisse Nic. Antonius, cum de Iuvenco scripsit, ignorabat: quae tamen longe ante prodierat, scilicet Ingolstadii 1604, in 4o. Sidonius libr. IX, epist. 14, commemorat *Iuveni Martialis historiam*, vel, ut alii legunt, *Iuventii*, aut *Viventii*. Savaro ad eum locum Iuvenum a Martiali distinguit, meminerunt. Sirmondus in not. eundem scriptorem asserit Iuventium Martialem, ac coniecit esse hunc ipsum Gargilium Martialem ab aliis memoratum.

15. Cum quatuorquatuor Iuveni nomina singillatim exposuerimus, illud nunc addere supervacaneum non est, saepius mares apud Romanos quatuor nomina habuisse, praenomen, agnomen, cognomen, et nomen, idque nobilitatem generis arguere, ut cum Alexandro ab Alexandro notavi Prolegom. ad Prudentium, num. 41. Eodem loco docui cum Sirmondo et Marchione Scipione Maffeo, mediae aetatis nominum propriam hanc quodammodo legem fuisse, ut proprium cuiusque nomen in ultimum locum coniceretur, ut in Marco Aurelio Cassiodorio Senatore (nam Senator nomen proprium Cassiodorii a Maffeo dicitur), et in Marco Aurelio Clemente Prudentio. Ita ergo sentiendum est de Caio Vettio Aquilino Iuvenco, quamvis hic ordo nominum in Iuvenco, uti in aliis, aliquando inversus reperiat: solebat enim id fieri etiam apud antiquiores Romanos.

16. Hactenus de nomine Iuveni, quod Hieronymus expressit, deque aliis tribus quae tacuit, ac de nobilitate generis, quam diserte affirmavit. Alia nunc nota Vallarsii expendenda est, qua ad verbum Hieronymi quatuor, etc., adiecit: Verius, notante Fabricio, dixisset: Historiam evangelicam quatuor libris digessit, Matthaei seriem prae ceteris secutus: non

singulis evangelistis singulos libros impendit. Equidem non video qua ratione Fabricius et Vallarsius Hieronymo imputent, quod aut dixerit, aut dixisse videatur, Iuvenum singulis evangelistis singulos libros impendisse. Quod enim quatuor Evangelia transferens Iuvenus quatuor libros composuerit, id vere asseritur, etiamsi non singulis evangelistis singulos libros impenderit, sed concordiam evangelistarum suo ordine exposuerit. Matthaeum quidem praeter ceteris secutus est, non quia ordinem quem habet Matthaeus, semper praetulerit, nam seriem vitae Iesu Christi apposite ex quatuor evangelistis digerit, sed quia plura ex Matthaeo sumit, quam ex aliis: siquidem Evangelium Matthaei singulis aliis tribus locupletius est. Andreas Gallandus, qui tomo IV suae Bibliothecae Patrum Iuvenum inseruit, 9 eumque summopere laudat, in Prolegomenis ad eum tomum, cap. 15 monet, Iuvenum plura omisisse, quia omnia D. N. Iesu Christi gesta, non omnia dicta exprimere voluit. Praeter historiam quatuor Evangeliorum Hieronymus in Iuveni elogio indicat nonnulla eodem metro (versibus hexametris) ad sacramentorum ordinem pertinentia. Haec adhuc latent, aut, ut magis puto, interciderunt. In Montfauconii Biblioth. mss. ex bibliotheca Vaticana reginae Sueciae num. 1234 annotatur, Anonymi liber compendiosus de septem sacramentis metricè compilatus, qui vocatur communiter Decretale ad informationem sacerdotum cum expositione. Qui liber, ut ex vel sola inscriptione colligere libet, minime Iuveni videtur esse. Relinquamus etiam auctori suo Hildeberto versus, quos sub eius nomine ex eadem bibliotheca laudat Montfauconius num. 88: Prosperi Aquitani epigrammatum libri IV . . . Hildeberti versus de sacramentis. Petrus Crinitus in Vita Iuveni ait: Aliquot hymnos fecit, quibus facile indicavit se optime meritum de religione Christiana. Paciandus De cultu S. Ioann. Bapt. dissert. 4, cap. 6, refert, Georgium Wicelium in Hagiologio, sive De Sanctis vet. et nov. Testam., Moguntiae 1541, exscribere hymnos in honorem S. Ioannis Baptistae, quos caelesti mentis instinctu et artificiosa verborum conclusione fuderunt Iuvenus presbyter sub Constantino et Adamus a S. Victore. In Hymnodia Hispanica § 23. pag. 102, id mihi satis non liquere affirmavi. Wicelii istius Hagiologium nondum reperire potui: sed haud invitus mihi persuadeo, hymnum vel hymnos Iuveni in honorem S. Ioannis Baptistae excerptos esse ex libro I Historiae evangelicae, ubi Iuvenus narrat Elisabetham ex Zacharia mirabili modo concepisse, a Maria Virgine deinde visitatam, ac demum praecursorem Domini Ioannem Baptistam in lucem edidisse. Ex eodem libro petitus etiam est Iuveni hymnus in Annuntiationem, quem Fabricius Biblioth. vet. libr. IV, c. 2, num. 1, refert ab Andrea Wilkio in priori parte suae Heortographiae editae anno 1610, in 8o, fuisse insertum: de quo vide num. 85. Neque alios hymnos crediderim vidisse Crinitum, nisi huiusmodi aliqua fragmenta, aut particulas ex evangelica Historia decerptas. De carmine in Acta 10 apostolorum, quod Aratoris est, et per errorem Iuvenio in quodam ms. codice tribuitur, lege num. 13 et 41. Maior controversia oritur de carmine in Genesin, quod in Collect. vet. script. Edmundi Martene tomo IX, col. 13 seqq., sub Iuveni nomine editur ex codice Corbeiensi ante nongentos vel nunc quidem mille annos exarato; quod confirmatur codice infra num. 43 indicando: et in eandem rem trahi potest, qui num. 44 laudatur, codex Iuveni in vetus Testamentum, nisi error hic sit pro in novum Testamentum, de quo redibit sermo eo loco. In hac controversia quid ego senserim, dixi in Prolegom. ad Prudentium cap. 25, n. 220. Alii id opus Tertulliano, alii Cypriano, Elias Pinius ex coniectura Salviano Massiliensi, quod Allixius etiam putabat. Georgius Fabricius inter poetas Christianos initium huius poematis protulit, Cyprianoque adiudicavit. Andreas Rivinus, qui Tertulliani opuscula poetica notis illustrata Lipsiae 1651, in 8o, vulgavit, locum in his dedit huic imperfecto libro in Genesin.

17. Editor collectionis Pisaurensis poetarum non solum Cypriani nomen eidem carmini praemittit, verum etiam in nota ad caput Ioannis Alb. Fabricii de Cypriano in Prolegomenis ad tom. V affirmat, manuscripta, testibus omnibus editoribus, Cypriani nomen praeferre, neque rationem suppetere, cur a manuscriptis recedamus. Ignorabat scilicet collector Pisaurensis,

poema in Genesin longe auctius editum sub Iuvenci nomine in Collectione vet. Script. Edmundi Martene, et initium eiusdem in multis editionibus Tertulliani ex mss. repraesentari. Illud vero Martenius bono more, fideque optima effecit, quod ms. codicem exacte exhibuit: nam primi editores poetarum Christianorum magnam sibi licentiam arrogarunt, et ad regulas metri, quas ipsi didicerant, versus refingebant, quin saltem scripturam veterem a se in membranis repertam indicarent. Iam poema in Genesin, quale ex codice Corbeiensi Martenius exprompsit, ad saeculum VI, aut post facile reiiciet, qui poetarum Christianorum stylum et consuetudinem in arte metrica per diversas eorum aetates probe calleat. Idem iudicium meum esto de carminibus aliis, quae sub Tertulliani et Cypriani nominibus solent laudari: quae fortasse alium Tertullianum, alium Cyprianum 11 auctores habuerunt, non eos, qui saeculo III vixerunt. Non alienum ab hoc loco esse puto, ut ostendam nullum esse poetam sacrum inter Latinos, quem Iuvenco antiquiorem esse constet. Nam Lactantius eodem tempore vivebat, neque eius esse carmina, quae vulgo illi tribuuntur, multi viri docti censent. Commodianus vix inter poetas locum meretur, cum solum versus politicos, ut Graeci vocant, effuderit, servato quidem numero hexametri, neglecta vero quantitate syllabarum. Adde Commodianum a Gennadio cap. 15 de Script. eccles. post Lactantium collocari, quamvis nunc coniciant nonnulli floruisse eum tertio saeculo. G. Fabricius in Comment. poet. Christ. Victorinum Pictaviensem, quem alii Petavionensem dicunt, ex Hieronymo ante Lactantium et Iuvencum claruisse tradit, eique carmen de Iesu Christo Deo et Homine ascribit. Sed multi alii tum hoc carmen, tum alia sub Victorini nomine vulgata Mario Victorino Afro, qui saeculo IV labente senex fidem Christianam amplexus est, adiudicant. Cuillierius non dubitat affirmare Iuvencum antiquissimum esse omnium poetarum Christianorum qui exstant. Quod attinet ad carmen in Genesin, quoniam a multis Iuvenci opus dicitur, referendum illud est inter opera Iuvenci dubia, et mea quidem sententia inter supposititia: cuius rei non aliud magis efficax argumentum a me proferri potest, quam ipsa contentio huius poematis cum Historia evangelica.

18. Libentius collocabo inter opera dubia Iuvenci carmen auctoris incerti De laudibus Domini, quod inter poetas Christianos edidit Fabricius pag. 765. Auctor enim scribebat etiam sub Constantino, atque ad Iuvenci stylum accedit; simili etiam modo ac Iuvencus, in fine poematis Constantini laudes celebrat. Quae rationes si idoneae non sunt, ut dubitare possimus, an auctor sit Iuvencus, saltem id efficiunt, ut non meliori loco, quam post Iuvencum, pauci illi versus poetae incerti, et Iuvenci aequalis, collocentur. quatuor Iuvenci nomina singillatim exposuerimus, illud nunc addere supervacaneum non est, saepius mares apud Romanos quatuor nomina habuisse, praenomen, agnomen, cognomen, et nomen, idque nobilitatem generis arguere, ut cum Alexandro ab Alexandro notavi Prolegom. ad Prudentium, num. 41. Eodem loco docui cum Sirmondo et Marchione Scipione Maffeo, mediae aetatis nominum propriam hanc quodammodo legem fuisse, ut proprium cuiusque nomen in ultimum locum coniiiceretur, ut in Marco Aurelio Cassiodorio Senatore (nam *Senator* nomen proprium Cassiodorii a Maffeo dicitur), et in Marco Aurelio Clemente Prudentio. Ita ergo sentiendum est de Caio Vettio Aquilino Iuvenco, quamvis hic ordo nominum in Iuvenco, uti in aliis, aliquando inversus reperiatur: solebat enim id fieri etiam apud antiquiores Romanos.

19. In editione Basileensi Iuvenci, Sedulii et Aratoris per Theod. Poelmannum statim post Iuvencum additur aliud poemation inscriptum: *Triumphus Christi heroicus*; ad cuius marginem haec est nota: *In exemplari auctoris nomen non erat ascriptum*. Idem carmen eodem titulo reperitur post Iuvencum in editione Basileensi Sedulii et Iuvenci per Bartholomaeum Westhemerum anno 1541. Videntur ergo hi versus in veteri aliquo exemplari eadem forma ac Iuvencus exarati: qui tamen in collectione poetarum Christianorum Fabriciana, aliisque praetermissi sunt. Ratio metri ac Latinitatis non male constat in hoc

carmine: sed subvereor ne opus recentioris alicuius sit, qui saeculo XIV vixerit, et hanc appendicem Historiae evangelicae Iuvenci subnectere voluerit. Non enim satis mihi liquet de antiquitate codicis, ex quo huiusmodi carmen cum Iuvenco extractum est. Interea illud inter opera dubia aut supposititia Iuvenci reponere ponere minime pigebit, praesertim cum obvium non sit. In codice bibliothecae San-Germanensis num. 43 describendo indicatur carmen Iuvenci de Ascensione; quod nihil puto pertinere ad hunc triumphum Christi, immo neque ad Iuvencum. Fortasse enim versus aliqui sunt ex primo libro Aratoris excerpti, et Iuvenci nomen pro Aratore positum est. Eodem num. 43, codex alius San-Germanensis Iuvenco affingit prooemium in Opus paschale, quod Sedulio restituere oportet.

20. Post opera Iuvenci descripta eius aetatem sic statuit Hieronymus: *Floruit sub Constantino principe*. Mendum quippe est, quod in nonnullis editionibus legitur *sub Constantio*. Historiam evangelicam sub illo principe a Iuvenco confectam fuisse diserte tradit idem Hieronymus in epist. 70, al. 84, ad Magnum oratorem urbis Romae, cui rationem reddit cur in opusculis suis saecularium litterarum ponat exempla, ostendens quorum exemplo id faciat, et post multos egregios viros laudatos sic pergit: *Iuencus presbyter sub Constantino historiam Domini Salvatoris versibus explicavit: nec pertimuit Evangelii maiestatem sub metri leges mittere. De ceteris vel mortuis, vel viventibus taceo: quorum in scriptis suis et vires manifestae sunt, et voluntas*. Sic auctoritate Iuvenci sese tuetur Hieronymus.

21. Quo in elogio notatum invenio apud Arntzenium Miscell. cap. 5, ex Heumanno in Poecil. tom. II, libr. III, pag. 349, in nonnullis mss. legi *Evangelii veritatem pro Evangelii maiestatem*. Hoc tamen praefert Arntzenius; et Vallarsius nullam varietatem lectionis agnovit: neque porro sollicitanda est scriptura vulgata, quam multi alii retinent, quia eadem verba Hieronymi, ut Iuvencum laudent, usurpant. Hoc ipsum innuit Fortunatus libr. I Vitae S. Martini initio:

Maiestatis opus metri canit arte Iuencus.

22. De anno etiam, quo carmen suum in Evangelia scribebat Iuencus, Hieronymus testimonium reddidit in additione ad Chronicum Eusebii tom. VIII operum, col. 787, ubi ad annum Domini 332 ait: *Iuencus presbyter, natione Hispanus, Evangelia heroicis versibus explicat*. Mirifice haec omnia confirmantur ex epilogo Historiae evangelicae:

*Haec mihi pax Christi tribuit, pax haec mihi saeculi,
Quam fovet indulgens terrae regnator apertae
Constantinus, adest cui gratia digna merenti.*

Id de Constantino eo potissimum tempore praedicari potuit, quo Licinium debellavit, nimirum anno 324, quem anno sequenti occidi iussit. Ex eo enim tempore fere ad obitum usque pacem per universum orbem Romanum fovit Constantinus, dictus propterea securitatis aeternae fundator, ut notat Fabricius in Comment. poet. Christ., qui nescio quid sibi velit, dum ait, Iuvencum Constantini imperatoris suorum temporum meminisse: pontificis Silvestri mentionem omisisse, quia eius nondum fuit regia in imperio aut in orbe Christiano potentia atque auctoritas. Nae vehementer ille errat, si colligere ex silentio Iuvenci vult, nullum fuisse tunc Romani pontificis principatum in orbe Christiano. Nihil enim erat causae cur Iuencus pacem saeculi laudaturus, ex qua otium vacandi musis sacris nactus fuerit, auctoritatem Romani pontificis in toto orbe Christiano commemoraret. Confer notas ad epilogum Historiae evangelicae.

23. Sextus Rufus in Epitom. haud dissimili modo hanc temporis illius pacem exponit: *Constantinus rerum dominus extremo suae vitae tempore expeditionem paravit in Persas: toto enim orbe pacatis gentibus, et recenti de Gothis gloriosior victoria, multis in Persas*

descendebat agminibus. Apud Carolum Patinum Numism. Imperat. pag. 465 seqq. plures videre licet nummos Constantini, quorum inscriptiones pacem a Constantino fundatam testantur: *VBIQVE VICTOR. FVNDATOR PACIS. BEATA TRANQVILLITAS.* In Historia eccles. Natalis Alexandri, et in Dictionario apparatus ad eam Historiam asseritur, Iuvenicum Constantino suum carmen nuncupasse. Sed cum solum fiat mentio Constantini, ut indicetur tempus, quo poema conscribatur, eiusmodi assertio imbecillo nititur fundamento. Sic Virgilius in fine libri IV Georg., quem singillatim cum tribus aliis C. Mecoenas consecraverat, se canere ea notat, *Caesar dum magnus ad altum Fulminat Euphratem, etc.*

24. Petrus Crinitus aetatem Iuveni sic definit: *Praecipue floruit, imperantibus Constantio et Constante: qua tempestate in eloquentia apud Latinos clari fuerunt Tiberianus, Nazarius, et Flavius Vopiscus, qui de gestis Romanorum principum libros composuit.* Sed quo auctore ad imperatores Constantium et Constantem Iuveni tempora differat, non explicat Crinitus, neque puto ullum esse eius rei idoneum testem. Syxtus Senensis libr. IV Biblioth. Sanct. facilius ad Hieronymi sententiam trahi potest: *Iuvenicus poeta sui aevi celeberrimus. . . Constantino principe, et filiis eius imperantibus anno 330.* Qui aut id exprimit, quod Hieronymus dixit, aut exprimere certe voluit. Alioquin anno 330 filii Constantini caesares quidem erant, non vero imperatores.

25. Incertum ergo est, quem ad annum Iuvenicus vitam produxerit. Incertum pariter, an alia munera praeter presbyteratus officium gesserit. Ab Alcuino, quem num. 94 allegabo, presbyter, et scholasticus vocatur. Scholasticus olim dicebatur is, qui in forensi exercitatione versatus erat, ut probavi in Prolegom. ad Prudentium num. 48, pag. 31. Quo sensu non puto Iuvenicum ab Alcuino vocari scholasticum. Tribuebatur etiam ea vox rhetori, et erudito; et id magis convenit Iuvenico, episcopatum Salmanticensem, quem Pseudo-Haubertus ad ann. 337 Iuvenico affinxit, nemo iam non irrideat cum Nic. Antonio: qui pariter innuit, Iacobum Philippum Bergomensem, Marinaeum Siculum, et Eisengreinium asserentes, Iuvenicum S. R. E. cardinalem fuisse, nullo inniti fundamento. Neque enim ullo modo colligi potest, eum Romanae Ecclesiae presbyterum fuisse, aut Romam aliquando venisse, ut nihil nunc dicam de titulo aut appellatione cardinalis, quae multo recentior est. Sed exponendane a nobis sunt alia mendacia, quae in commentitio Chronico Dextri reperiuntur? Nemo certe fidem illis praestat; sed exponenda tamen sunt, quoniam late ea in probos alios scriptores manarunt, et multi incauti decipiuntur, nisi periculi admoneantur; ut non multis ante annis poeta nobilis Hispanus Gregorius Salas, dum conterraneos suos, meosque, viros scilicet illustres Provinciae Extremadurae recensebat, nobis adiudicavit Iuvenicum tamquam in oppido Oliva natum; quod, ut puto, in aliquo bono auctore reperit, sed ex inquinatissimis fontibus derivatum. Dexter igitur commentitius ad annum 337 sic habet: *Salmanticae in Vettonia S. Iuvenicus presbyter moritur, qui iuxta nonnullos interfuit concilio Iliberitano.* Idem Pseudo-Dexter ad annum 407 iterum Iuveni mentionem iniicit: *Caesarobrigae, quae nunc prope Ambraciam in Vettonia Oliva dicitur, Iuvenicus aliquot annos agit, et natus ibi dicitur. Inde petit Salmanticam, ubi floret impense docti sanctique viri memoria.*

26. His duobus testimoniis inter se collatis, videtur Dexter sibi esse contrarius. Sed occurrit interpret Bivarius, et monet ad annum 407 referri praeclaram memoriam, quae tunc erat, Iuveni, cuius alia gesta obiter enarrantur. Haec eadem confirmat Tamayus de Salazar in Martyr. Hisp. ad diem 12 Sept. epigrammate, quod ex ms. codice apud se exstante producit:

IN LAUDEM S. IUVENCI PRESBYTERI
ET CONFESSORIS EPIGRAMMA.
*Caesaris ecce Briga urbs posthaec veneranda Iuencum
Presbyterum noscit pignus et esse suum.
Hic igitur natum tenuit Salmantica clarum
Doctrinis, sanctum et pietate virum.
Illiberis coetus Patrum cognovit et illum
Decretis doctam adhibuisse manum.
Denique confessor sanctus conscendit olympum,
Laudibus ut Vetto gaudeat ipse suis.*

27. Pervulgatum est, Tamayum nullam fidem in his mereri, quae profert ex mss., quae penes se esse affirmat: sive huiusmodi veterum scriptorum opera ab aliis conficta bona fide acceperit, sive mala ipse confinxerit. Caesarobriga, quae nunc Oliva dicitur, oppidum est a Placentia octo millia passuum distans. Ratio coniciendi, in Vettonia Iuencum natum, aut inde originem traxisse, commemorata a nobis est num. 8. Potuit illa ipsa ratio architectis falsorum Chronicorum ansam praebuisse, ut Olivam natale Iuenci solum fuisse comminiscerentur. Accedit peculiaris coniectura, quae ex inscriptione apud Gruterum pag. 938, num. 7, desumi potest: nam in ea inscriptione, quae in pago Oliva reperta dicitur, et ex Resendio profertur, Vettus quidam laudatur:

L. DOMITIVS T. F.
GAL. VETTO. OTO
BESANI. H. S. E. S. T.
T. L. DOMITIVS
FORTVNAT. PA
TRONO. D. S. F.

In indice nominum Gruteri clare *Vettus* nomen in nominandi casu enuntiatur.

28. In Antiquitatibus vero Lusitanis Resendii, quae in systemate Hispaniae illustratae insertae sunt, duobus tantum versibus eadem inscriptio concluditur, et ita a Resendio explicatur: *Lucius Domitius Tili filius Galeria Vetto Otobesani hic situs est. Sit-Tibi terra levis. Domitius Fortunatus patrono de suo fecit.* Sane eodem loco Resendius aliam inscriptionem evulgat ex ruinis Caperensibus in eodem oppido Oliva, in qua sine ulla controversia quidam *Coecilius Vetto*, non *Vettus* nominatur. Utrolibet modo id nomen in Olivanis inscriptionibus exaratum reperiatur, *Vettus*, aut *Vetto*, suspicio aliqua, levis certe, inde oriri poterit, ut originem Caii Vetti Aquilini Iuenci ex eo oppido repetamus: fingendi vero, aut certo asserendi, quod ignores, nulla umquam subest ratio.

29. Accuratus disserendum est de religioso cultu, quem olim in Hispania Iuenco praestitum nonnulli litteris consignarunt. Ita enim negare huiusmodi cultum in animo habeo, ut non aegre feram, si aliqua saltem dubitatio de eo in aliorum mentibus excitetur ac resideat. Ut enim Hispani aliqui scriptores saeculi proxime elapsi nimium se ingeniosos praebuerunt in catalogo Sanctorum Hispanorum augendo, sic contra censeo, maiores nostros non multam adhibuisse diligentiam, ut memoriam virtutum, quibus primi Patres Ecclesiae Hispaniae claruerunt, posteritati mandarent. Quamquam multa primitivae Ecclesiae monumenta temporum non tam vetustate, quam infortunio, et mirabili quadam rerum regnorumque conversione periisse, nemo est qui ambigat. Illi praeterea viri, quamvis sanctitate conspicui,

qui eo tempore floruerunt quo cultus martyrum vel solum, vel potissimum in usu erat, praesertim si episcopali honore non praefulserunt, non ita facile venerationem cultumque publicum adepti sunt.

30. Tamayus de Salazar, in Martyr. Hisp., commemorationem B. Iuveni, ut vocat, diei 12 septembris assignat, refellitque Hieronymum Roman de la Higuera, qui in Martyrologio suo Hispano ms. die 1 Iunii Iuvenum coli voluerat. Haec duo Martyrologia Hispana Tamayi et Higuerae, uti etiam epigramma ms. penes Tamayum, de quo paulo ante dixi, et Dextri Chronicum eodem in loco omnia ponenda sunt; quae causae cultus Iuveni magis obsunt, quam prosunt: certe cautiores nos reddunt, ut alia monumenta, quae pro eodem afferuntur, maturo examine perpendamus.

31. Philippus Ferrarius in Catalogo gener. Sanctorum ad diem 12 Septembris sic habet: *In Hispania S. Iuveni presbyteri*, et in nota ait, eum scripsisse *nobile illud poema in Evangelia, etc.* Sanctitatis Iuveni testes laudat Franciscum Maurolycum, et Constantium Felicium in suis Martyrologiis, necnon Petrum de Natalibus episcopum Equinum in Catalogo Sanctorum. Bollandiani ad diem 12 Septembris inter praetermissos Iuvenum referunt, quamvis eum Sanctum in Martyrologio Germanico vocari fateantur. Addunt, Maurolycum et Felicium ab aetate auctoritatem non habere ad vetustum cultum stabiliendum. Maurolycus quidem nec cultum Iuveni presbyteri asserere voluisse mihi videtur. Sic enim ait ad diem 12 Septembris: *Apud Ticinum, quae nunc Papiam dicitur, Sanctorum Syri Papiensis episcopi, et Iuveni, qui mox Syro successit . . . Iuencus autem presbyter, qui metricè scripsit Evangelia, claruit in Hispania tempore Constantini.* Obiter igitur Iuvenum presbyterum commemorat, non ut eum Sanctis annumeret, sed ut a Iuenco episcopo distinguat. Felicius in suo Calendario, sive Ephemeride Urbini 1577, ad 12 septembris sic habet: *Giovenco l' altro si nomina, che era prete, quale scrisse in versi gli Evangelii, e fu chiaro in Spagna al tempo di Constantino.*

32. Maiorem difficultatem creat episcopus Equinus: quem satis esse ad antiquum cultum confirmandum, Bollandiani fatentur. Reponunt vero, eum in catalogo suo non solos Sanctos recensuisse, nec tam accuratum esse, ut necesse sit in eius verba iurare. Prima ratio idonea non est: nam episcopus Equinus de Iuenco perinde ac de aliis Sanctis loquitur. Bis eum memorat, primum cap. 69, libr. 8, sub hoc titulo: *De Sancto Hiventio presbitero. Hiventius presbyter in Hispania claruit sub tempore Constantini imperatoris. Qui vir sanctitate insignis, et sapientia clarus, rhetorico stylo copiosus, genere nobilissimus, quatuor Evangelia heroico metro quatuor libris pene ad verbum transtulit, et apud Hispanias claro fine in pace quievit.* Iterum libr. XI, cap. 121: *De Sancto Iuenco presbytero. Iuencus presbyter apud Hispaniam claruit. Hic sanctis pollens operibus quatuor Evangelia, etc. Et apud Hispanias confessoris nomine celebris habetur. Haec ubi supra* (Hieronymus, de Vir. illustr.). Ita legitur in editione antiqua sine loco et anno: in alia vero similiter antiqua sine loco et anno: *Hic sanctus pollens operibus.* Prior lectio magis placet.

33. Dubium ergo non est quin Iuencus ab episcopo Equino inter Sanctos referatur, cuius scilicet memoria confessoris nomine in Hispania celebrata fuerit. Aliud sentiendum est de Petro Crinito, quem ait Tamayus de Salazar inter sacerdotes catholicos, *hoc est, confessores* (sic enim interpretatur) locum Iuenco dedisse. Accipe Criniti verba: *Neque dubium est, fuisse illum (Iuencum) inter sacerdotes christianos, ut veteres auctores testantur.* Quid haec sibi volunt? nihil aliud, nisi Iuencum fuisse presbyterum, ut passim auctores veteres narrant. Cum episcopo tamen Equino facit Iacobus Faber, qui in epistola ad Fabrum Stapulensem praemissa Aldhelmo de virginitate, edito Daventriae 1512, in 4, ait:

Considerans ego fructum illum, qui emersit ex editione illa DIVI Iuvenci, etc., ut refert Fabricius in Biblioth. vet. Lat. libr. IV, cap. 2.

34. Quod attinet ad episcopum Equilinum, certa est ratio illa secunda Bollandianorum, eum non ita accuratum esse, ut in eius verba necesse sit iurare: qui animadvertunt etiam, non percipi, quo pacto cultus Iuvenci, si tempore Petri de Natalibus viguisset in Hispania, non perseverasset ad nostra usque tempora. Illud praeterea considerandum, Petrum de Natalibus secundo loco, ubi mentionem Iuvenci facit, Hieronymum auctorem laudare, apud quem certe nihil de cultu Iuvenci reperitur. Cum autem ille saeculo XIV extra Hispaniam scripserit, et nulli auctores Hispani eius temporis, aut quod proxime successit, venerationem Iuvenco in Hispania praestitam testentur, neque in ullo Breviario Ecclesiae Hispanae ex his, quae ad nos pervenerunt, eius memoria recolatur, nullum solidum argumentum ex episcopo Equilino, aliisque, qui eum secuti sunt, eruitur ad cultum veterem Iuvenci stabiliendum.

35. Re vera in primis Bibliothecis Patrum, in quibus Divi titulus vulgo et temere multis scriptoribus tribuebatur, quem proinde deleri pluribus in locis in Indice Expurgatorio Brasichellensis iussum est, Iuvencus tamen numquam Divus, aut Sanctus appellatus est. Nonnulli scriptores virtutem quidem Iuvenci laudant, sed de cultu eius publico omnino tacent, ut Franciscus Tarapha, de Regib. Hisp., sub Constantino, *Iuvencus Hispanus poeta et presbyter, genere quidem nobilis, sed virtute et doctrina nobilior, per hoc tempus admodum clarus existens*. Ea quidem pietas ac religio in Iuvenci carminibus elucet, ut virtutis laude eum floruisse consentaneum sit credere. Vellem tamen posse id certioribus auctoribus, et qui ad illius tempora propius accessissent, confirmare.

CAPUT II

Codices mss. Iuveni recensentur

36. In dissertatione Isagogica in tom. I Thesaur. Anecd. Bernardi Pezii, num. 28, inter libros manu exaratos monasterii Tigurini hic memoratur: *Iuveni liber quartus* (forte libri quattuor) *Historiae evangelicae, Macrobbii Saturnalia, Ciceronis invectivae in Catilinam a septingentis annis*. Videntur haec omnia opera uno codice, qui septingentos annos habuerit, contineri. Ceillierius, tom. IV, laudat codicem ms. Iuveni bibliothecae abbatiae de *Monstier-Ramey en Champagne*: qui non videtur diversus ab eo quem memorat Labbeus de Script. eccles., qui ait, in veteri exemplari Aremacensis in Campania coenobii scriptum haberi, *Gai Vecti Aquilini presbyteri Evangeliorum libri IV*.

37. Martenius, in Itin. litter. tom. I, pag. 65, in monasterio S. Benedicti prope Ligerim codicem ms. Iuveni exstare memorat, aliumque similem tom. II, pag. 112, in abbatia Metensi S. Arnoldi. Goldastus in epistola ad Weitzium, quae editioni Dracontii ab hoc procuratae praefixa est, sic habet: *De Prudentiis rescribam, ubi plus otii nactus fuero. Q. Vetti Aquilii Iuveni et Aratoris membranas non habeo integras: tamen quia eas a me tanto contendis opere, addico, et cum occasione ad te perferendas curabo*. In catalogo codicum mss., qui in monasterio Bobiensi asservabantur, saeculo X circiter evarato, apud Muratorium, tom. III Antiquit. Italic. medii aevi, pag. 818 seq., invenio ex bibliotheca veteri *Librum Iuveni I*, nempe codicem Iuveni unum: ex bibliotheca vero nova, seu libris quos Dungalus obtulit beatissimo Columbano, scilicet monasterio Bobiensi, a S. Columbano fundato, *Librum Fortunati unum, in quo est Paulinus, Arator, Iuencus, et Cato*. Ibidem ex libris Benedicti presbyteri, *Iuveni unum . . . Sedulii, Iuencii, et Prosperii, ac Prudentii, et aliorum versificatorum liber unus*.

38. Montfauconius in Bibliotheca Biblioth. mss. pag. 219, ex bibliotheca Cassinensi indicat *Iuveni presbyteri poema XI saeculo*. Item eiusdem carmina 600 annorum. Et pag. 225, num. 326, ex eadem bibliotheca, *poema heroicum Iuveni presbyteri in quattuor Evangelia*; et pag. 229, num. 509, *Iuveni versus super quattuor Evangelia*: qui duo codices diversi non videntur a duobus supra memoratis bibliothecae Cassinensis.

39. Ex bibliotheca D. Vallettae Neapoli idem Montfauconius, pag. 231, notat codicem ms. membranaceum *C. Vetti Aquilini Iuveni in quattuor Evangelia*.

40. In Bibliotheca S. Marci Dominicanorum Florentiae, Montfauconius, pag. 425, col. 1, indicat: *C. Vectii Aquilini Iuveni v. c. presbyteri carmina in membr. In fine: Probae cento ex carminibus P. Virgilii. Ad calcem libri: Cosmae de Medicis Joannes Aretinus hunc librum Florentiae idib. februaryi absolvit feliciter*. Annum non invenio. Codex alius eiusdem bibliothecae, pag. 497, Montfauconii, sic commemoratur: *Expositio Aquilini Iuveni presbyteri super Evangelia hexametris versibus*. Ex quodam Bibliothecae S. Marci codice Reinesius, ut Schoettgenius notavit, talem titulum exscripsit: *G. Wettii Aquilini Iuveni v. c. presbyteri*. Hic est codex priori loco a Montfauconio expositus, ut arbitror.

41. Inter libros bibliothecae Patavinae cathedralis Montfauconius, pag. 485, refert codicem *Iuveni Hispani super quattuor Evangelia*, cui alius addi potest in bibliotheca, quae tunc erat canonicorum Lateran. ex Thomasino, de Biblioth. Patavin. In Ambrosiana vero bibliotheca, pag. 508: *Aquilini Iuvenis poema de Actis Apostolorum pergam. bis*. In indice

tribuitur Iuvenco hic codex, qui, ut puto, Iuvencom et Aratorem complectitur. Vide, supra, num. 13. In eadem bibliotheca Ambrosiana, pag. 519: *Iuvenco presbyteri in Evangelia lib. quattuor pergam. antiq. bis bomb.*

42. Ex bibliotheca regis Angliae, pag. 639, memorat Montfauconius: *Iuvenco presbyteri Evangelicae historiae poematum libr. quattuor.* Ex Bodleiana, pag. 656: Iuvenco poema de quattuor Evangeliiis. Ex bibliotheca Collegii S. Benedicti apud Cantabrigiam, pag. 671, col. 1: *Codicem Iuvenco, aliumque,* pag. 685, in mss. Eduardi Bernardi, et in Aedibus Iacobaeis, pag. 686: *Iuvenco quattuor Evangelia metrica.* Reuschius ait codicem Cantabrigiensem, qui quodam in Collegio asservatur, antiquissimum esse, et litteris uncialibus exaratum, alterum Cantabrigiensem exstare in bibliotheca Universitatis.

43. Bibliotheca San-Germanensis pag. 1135, apud Montfauconium, inter alia habet: *Iuvenco presbyteri prooemium in opus paschale.* Non dubito, quin legendum sit *Sedulii presbyteri, etc.* In codice vero 675, pag. 1136: *IUVENCO, aut sane Cypriani historia Genesis. Epistolae quaedam S. Hieronymi et S. Augustini. S. Cypriani quaedam. IUVENCO carmen de Ascensione. Sibyllae versus de die iudicii.* De historia metrica Genesis, quae a plerisque Cypriano, aut Tertulliano ascribitur, a nonnullis Iuvenco, confer dicta num. 16. Carmen de Ascensione quid ego opiner esse, exposui num. 19. In Prolegomen. ad Dracontium, num. 73, explicui, quoniam sint Sibyllae versus de die iudicii.

44. Codex quidam monasterii Mediani in Vosago Ordinis S. Benedicti, teste eodem Montfauconio pag. 1180, repraesentat *Sedulii carmina, Iuvenco presbyteri carmina.* Alius bibliothecae Divio-Benignianae, ibid., pag. 1286: *Iuvenco presbyteri libros quattuor Evangeliorum metro.* Ibidem, pag. 1373, ex bibliotheca S. Victoris Parisiensis indicatur: *Iuvenco metrica in quattuor Evangelia;* et pag. 1408, ex bibliotheca monasterii S. Petri Corbeiensis: *Carmina Iuvenco in vetus Testamentum, quibus succedunt Categoriae Aristotelis, cod. membr. saeculi X.* Aliquis coniciet, sermonem esse de carmine Iuvenco in Genesin, quod, me invito, nonnulli Iuvenco affingunt, ut animadverti num. 16. Verum facilius est suspicari mendum subesse, ac legendum: *Iuvenco carmina in novum Testamentum.*

45. Angelus Maria Bandinius in Catalogo mss. bibliothecae Laurentianae Medicaeae tom. I, col. 722, notat in cod. membran. saeculi XV, pag. 161; *C. Vectii Iuvenco Evangeliorum libros quattuor heroico carmine.* In libro IV deest ultimus versus, *Per Dominum, etc.* Ibidem, col. 772, cod. 22, saeculi XV: *Quattuor Evangelia versibus hexametris, auctore Iuvenco, libris quattuor.* In principio legitur testimonium S. Hieronymi de Iuvenco, ex cap. 84 de Vir. illustr. In fine: *Finis. Versus tria millia septingenti.* Hos duos codices esse opinor, quos sic describit Montfauconius pag. 289, ubi loquitur de bibliotheca Laurentiana Medicaea: *C. Vetti Aquilini Iuvenco c. v. Evangeliorum libri IV heroico carmine;* et p. 291 cod. papyr: *Iuvenco presbyteri nobilissimi generis Hispani quattuor Evangelia hexametris versibus tribus mille septingentis pene ad verbum.* Nisi error est in numeris, longe editis exemplaribus auctior est hic codex Iuvenco: nam in editis versus sunt circiter ter mille sexdecim. Ut a nobis editur Iuvenco, constat versibus 3221. De altero ex his codicibus sic Reuschius: *Florentinus in bibliotheca S. Laurentii, non adeo antiquus, nitidissime litteris initialibus auro, et purpura perpolitus. In eodem libro membranaceo Prudentii carmina lyrica, Aratoris Actus Apostolorum, et Sedulii opera leguntur. Vocatur Noster ibi: Caius Vettus Iuvenco, et in fine Caius Vettus Aquilinus.* De eodem, opinor, codice Omeisius: *Ex ms. Florent. S. Laurentii talem titulum descripsit illustris quidam fautor: Caii Vetti Iuvenco praefatio in Evangeliorum libris. Plenius autem in fine eiusdem codicis nomen poetae legitur: Caii Vetti Aquilini liber quartus, et ultimus feliciter explicit. Deo semper gratias. Amen.*

46. Catalogus mss. codicum bibliothecae Bodleianae nobis exhibet cod. 2219: *Iuveni poema in quattuor Evangelia*; cod. 5137: *Glossarium Latino-Francicum in Iuenco* (forte in *Iuencum*); cod. 6463: *Iuenci presbyteri libros IV*. Oxoniensis codex, quem ex Spizello indicat Reuschius, fortasse aliquis horum est, qui hoc catalogo referuntur. In catalogo mss. bibliothecae Regiae Parisiensis tom. IV, num. 8321, codex partim chartaceus, partim membranaceus, olim Colbertinus refertur, in quo inter alia indicatur *Iuenci presbyteri Historia evangelica libris IV, et versibus heroicis*; eius carmina num. 544 eiusdem catalogi indicantur. De codice ms. Gandavensi, quocum collatus est Iuencus a Poelmanno, consule num. 70. Fabricius in Comm. Poetar. Christ. verbo *Debilis* duos codices mss. laudat Gandavensem et Mersburgicum. Codex quo usus est Barthius, et quo meliorem exstare vix putat Advers. libr. LIX, cap. 5, Cygneae latitabat, dum Reuschius scribebat. Alius Coloniensis laudatur a Barthio Advers. libr. XIII, cap. 19: *Membranae Colonienses, ait, quas laudamus, scriptae sunt sub Ludovico Pio, Magni Caroli filio, quibus si quis antiquiores habet aliter scriptas, cedemus veritate*. Confer eiusdem Barthii verba a nobis relata in not. ad v. 9 l. I, et ad V. 2 l. n. Divionensem codicem in Monasterio S. Benigni vidit Iuretus ad Paulinum Petrocorium de Vita S. Martini l. III, v. 62, p. 243, 255. Fuldensem Joachimus Zehnerus diligentissime contulit, ut Reuschius testatur. Idem Reuschius codicem Florentinum Antonii Magliabecchi non adeo antiquum vocat. Pithoeano codice usus est Iuretus ad Paulinum Petroc. pag. 255.

47. In bibliotheca Vaticana tres tantum reperi codices Iuenci, vel potius duos: nam primus solum continet post Horatii opera Orationem Dominicam hoc titulo: *Pater noster Iuenci*. Incipit: *Sic secreta domus, etc.*, usque ad *Cedere nec durum erratis impendere pectus*, ut observare potes lib. I a v. 620. Codex hic est chartaceus non optima notae inter codices reginae Sueciae numer. 1785. Montfauconius recensebat pag. 45, num. 1393 reginae Sueciae: *Iuenci presbyteri libros IV in Evangelia carmine. Sedulii libros IV veteris et novi Testamenti*. Ibidem num. 1396 Reg. Suec.: *Iuenci presbyteri carmina in quattuor Evangelia*. Ibid. pag. 50, num. 1597 Reg. Suec.: *Excerpta conciliorum, etc., carmina nonnulla Augustini, Platonis, Aviti, Iuenci, et Fortunati. Chronica brevis Isidori Hispalensis*. Ibid. in bibliotheca Vaticana Alexandri Petavii pag. 67: *Iuenci presbyteri in quattuor Evangelia versibus* 903, 1095, 95. Ibid. in bibliotheca Vaticana Ottoboniana pag. 190: *Sedulius, Iuencus, codex vetus*. Ex his solum nunc apparent codex quem dixi, et duo alii, quos proxime describam.

48. Codex reginae Sueciae membranaceus in 4, num. 333, complectitur opera Iuenci, et Sedulii. Iuencus hoc initium habet: *Incipit praefatio Iuenci presbyteri*. Subiiciuntur octo versus, quos nos pro prima praefatione ponimus, *Matheus instituit, etc.* Consentiant alii tres codices mss., ut dicam in nota ad primam hanc praefationem. Post hos versus: *Item praefatio*, quae est praefatio vulgata, *Immortale nihil, etc.*, usque ad vers. *Dulcis Jordanis*, post quem additur: *Explicit praefatio*, et sine alio titulo sequitur: *Rex fuit, etc.* In fine: *Explicit¹ liber IV Evangeliorum versibus Gaii Vetti Aquilini Iuenci presbyteri*. Ratio scribendi haec fere est in hoc codice: *nactus* pro *nactus*, *Matheus*, *presbyteri*, *genetrix*, *inmortale*, *coniunx*, nonnumquam *ad pro at et competa* pro *compita*. Nullae virgulae, nulla puncta a prima manu, aut rara, diphthongi solutae. Capita Evangeliorum non indicantur, neque ulli sunt tituli, qui in plerisque editis apparent. Inter lineas quaedam sunt glossae, quarum nobis aliquis erit usus. Aetas codicis ad VIII, aut IX saeculum referenda est. Formam characteris aeri incisam

¹ Concretamente en este momento son insertados, reproducidos, por parte de nuestro humanista, confirmando las explicaciones aportadas, el inicio de ambos manuscritos descritos, Reginense 333 y Ottoboniano 35, de modo que aparece patente el primer proemio en el manuscrito Reginense y el inicio del proemio segundo en el manuscrito Ottoboniano 35.

exhibemus. Hunc codicem in variis lectionibus *Reginae Sueciae*, sive per compendium *Reg.* appellabimus. Octo versus, quos pro prima praefatione hic codex exhibet, G. Fabricius in *Comment. poet. Christ.* verbo *Evangelistae* olim ediderat, quos ait a se repertos in antiquo codice: sed cuius auctoris hic fuerit codex, non explicat. Eos itidem reperio post Sedulium in editione Basileensi, curante Poelmanno, cum hac nota ad marginem: *Auctoris nomen non erat additum in exemplari.* Profecto Sedulii non sunt: nam is in fine libri primi similem sententiam iam versibus concluderat. Restituendi ergo sunt illi versus Iuvenco, quamvis plerique codices incipiant a secunda praefatione, *Immortale, etc.* De hac consuetudine qua veteres poetae duas praefationes carminibus suis apponebant, adis Prolegom. in Dracontium num. 16. Secundus prologus *Immortale, etc.*, qua temeritate, aut negligentia antea operibus Ausonii insertus fuerit, iure miratur G. Fabricius.

49. Reginae Sueciae erat etiam codex num. 1396, qui nunc inter Ottobonianos relatus est sub num. 35, membranaceus in 4o, in quo pariter sunt carmina Sedulii, et Iuvenco. Titulus Iuvenco hic est: *Incipit praefatio Iuvenco presbyteri*, nempe praefatio, quae in editis vulgo legitur, *Immortale nihil, etc.* Postea, Explicit praefatio, et hoc loco inseritur S. Hieronymi elogium de Iuvenco ex libr. de Vir. illustr., ut a nobis descriptum fuit num. 4. Scribitur *competa, subolem*, atque alia fere ut in codice superiori Reginae Sueciae, nisi quod in hoc sunt puncta. Desunt etiam tituli, neque indicantur capita Evangeliorum. In principio codicis notatum invenio: *Codex admodum antiquus ante 700.* Eiusdem fere aetatis, ac codex superior, mihi videtur esse. In fine legitur: *Finit. Explicit liber IV Evangeliorum versibus Gaii Vetti Aquilini Iuvenco.* In codice superiori post Iuvencom sequitur Sedulius, in hoc Ottoboniano Iuvencom praecedat Sedulius, et inter utrumque insertum est aenigma quoddam sine auctore: nam Arnulfi nomen, quod apparet deletum, non videtur positum pro nomine auctoris. Nescio, an alicubi typis sit impressum hoc epigramma; sed vel ob hoc ipsum quia id nescio, hoc loco opportune a me edetur:

*Quattuor una simul dat dictio nomina rebus.
Tota namque deum designat voce latinum,
Parte sed ablata fit proles Daunia prima;
Sublato medio, remanet contrarius aegro;
Extremo, restat, quod prandia cuncta recusat.*

Explicatio aenigmatis praemittitur epigrammati, scilicet *Saturnus*, qui est deus Latinus: ex qua voce fit *Turnus*, ablata parte prima; ablato medio, sanus; ablato extremo, *satur*. Tertius versus planius procederet: *Parte sed ablata prima, fit Daunia proles.* Hic codex *Ottobonianus*, sive *Ott.* a nobis dicitur.

50. Codex alius, quo usi sumus, exstat in bibliotheca Collegii Romani, et continet carmina Aratoris, Iuvenco, et Sedulii. Ante Iuvencom refertur Hieronymi de eo testimonium expositum num. 4, hoc tantum discrimine: *Iuvenco genere nobilissimus Hispanus presbyter fuit, quattuor, etc.* Titulus hic apponitur: *Incipit liber primus Iuvenco Hispani presbyteri, ac genere nobilissimi, et primo prooemium, Immortale, etc.* Finito hoc prooemio: *Incipit historia, ac primus liber.* Quartus liber concluditur versu 751, *Militibus terror sensum discluserat omnem*, post quem illico additur: *Explicit Iuvenco.* Scilicet mancus erat, ut videtur, codex vetus, ex quo hic descriptus est: nam hic chartaceus est, ad saeculum XV pertinens. In fine Sedulii notatur: *Iste liber est monasterii S. Georgii Majoris de Ven. Congregatione S. Iustinae.* Verum diversus est character Sedulii a characteribus Aratoris, et Iuvenco, et fortasse hi tres poetae Christiani e diversis voluminibus in unum compacti sunt. Ad marginem Iuvenco nonnullae sunt notae, ac variae lectiones. Hunc codicem *Romani Collegii*, sive *Rom.* vocabimus.

51. Reuschius cum codices mss. Iuveni, de quibus ille quidem scire potuerat, recensisset: *Ceterum, ait, dubium nullum est, quin plures hinc inde exstent membranae: nullus siquidem hic ex Vindobonensi, Romana, Gallica, aliisque bibliothecis celeberrimis codex est notatus: ex iis itaque, qui plurimum copiam nancisci poterit, meliorem parare editionem studeat.* Ipse vero Reuschius Trenchiniensi papyraceo codice monachalibus litteris usus fuerat, descripto ex alio exemplari, quod possederat Joannes Hadikius. Eum codicem cum Reuschio communicaverat Dan. Guil. Mollerus: sed tyrannidem glossatoris passus erat, qui plures lectiones variantes ex suo ingenio intruserat, v. g., ubi Iuvenus voce antiqua *plebes* usus est, ibi semper *turba*, vel vocem similem substituit. Bene autem habet, quod Reuschius ei codici soli nunquam credidit. Neque tamen *plebes* in nominandi casu singularis numeri pro *plebs* vox antiqua dici debet, ut dicam ad V. 694 lib. IV. Poelmannus in sua editione, quam referam num. 70, usus videtur codice ms. qui fuit bibliothecae Gandavensis. Cum codice Rottendorphii collata est editio Basileensis anni 1545, de qua numer. 74. Saubertus plurimas varias lectiones ex optima membrana Helmstadiensi collegerat, quibus usus est Omeisius n. 51 et 60 laudandus. Codicis Fuldensis nonnullae lectiones a Zehnero exscriptae usui fuerunt eidem Omeisio, ad quem etiam pervenit collatio duorum codicum Cantabrigiensium, ut loc. cit. referam. Joan. Fr. Grunerus in Act. Soc. Lat. Ien. vol. III, opusc. 2, l. I Observat. Critic. cap. 6, nonnulla loca Iuveni ex codicibus mss. Cant., et Vn., quos in Anglia Benzelius evolvit, diligenter illustrat: allegat etiam codicem D., qui, nescio, an diversus sit a duobus mss. Anglicis Vn., et Cant. Laudat quidem Grunerus industriam Reuschii: sed addit: *Reuschium egregia sua eius poetae (Iuveni) editione non omnia librariorum vitia sustulisse facile credent, qui, quantus labor sit veteres auctores ad codices mss. recensere accuratius sciunt.*

CAPUT III

Editiones Carminum Iuveni

52. Prima editio. Bayerius in notis ad Biblioth. veter. Nic. Antonii ait, se habere editionem veterem Iuveni sine ulla epigraphe, aut inscriptione, sine loco, et anno circa annum, ut ipsi videtur, 1490 peractam simul cum Cypriano De ligno crucis, Psychomachia Prudentii, Aratoris apostolica Historia, Antonii Nebrissensis Cosmographia, Columella de Cultu hortorum, Palladio de Insitione, et Val. Probo de Compendiis litterarum in forma quarta. Ioannes Albertus Fabricius inter alias Iuveni editiones recenset editionem antiquam sine loco et anno, in 4, hoc titulo: *Iuencus presbyter immensam Evangelii maiestatem heroicis versibus concludens*. Haec videtur esse editio vetus, quae exstat in bibliotheca Vaticana, de qua dicam num. 61.

53. Secunda editio anno 1499, ex Fabricio, qui ait, Parisiis eo anno editum fuisse Iuencum in fol. cum Sedulio, et P. Barri Paeonibus quinque festorum B. Virginis, edente Iacobo Fabro, qui in epistola ad Fabrum Stapulensem praemissa Aldhelmo de Virginitate edito Daventriae 1512, in 4, ait: *Considerans ego fructum illum, qui emersit ex editione illa divi Iuenci, quem ego ante multos annos primus omnium publicavi, qui erat mihi mutilatus, et imperfectus ob antiquitatem: quocirca in eam formam redegi, qua et hic, et in aliis locis circumfertur. Quae enim et immutata sunt in eo, et quae ad imperfectos versus accesserunt propter exemplaris depravationem, non facile dixerim*. Atqui dicere omnino debuit, ut nobis constaret, quid ille ex veteri exemplari mutilato, imperfecto, et depravato ediderit, quid ex ingenio suo, et penu adiecerit. Hanc editionem Parisiensem anno 1499, in fol., cum Sedulio, et aliis piis operibus, cura Iacobi Le Fèvre Ceillierius etiam recenset. Distincta ergo est haec editio ab alia editione Parisiensi, quam nunc exponam. Reuschius monet, Nic. Heinsium hanc editionem possedisse, uti ex Catalogo illius librorum constat. 29 Meminit eiusdem Corn. a Beughem in Incunabulis typographicis p. 80. Titulus est: *P. Barri Poeanes quinque festorum D. Virginis; Iuenci, et Sedulii presbyteri carmina, Beroaldi, aliorumque, et Propertius*.

54. Tertia editio anno 1500 circiter: *Iuencus presbyter immensam evangelicae legis maiestatem heroicis versibus concludens. Venales reperiuntur in vico S. Iacobi apud Leonem Argenteum*. In 4. Sunt novem quaterniones usque ad *i*, praeterea *k* ternio, et *l* duo. In fronte est stemma cum epigraphe *Iehan Petit*. Sequuntur tria Iuenci elogia ex S. Hieronymo, item aliud ex Ioanne Tritenhem, seu Tritemio, aliud ex Baptista Mantuano, aliud ex Francisco Petrarca. Postea: *Incipit prologus Iuenci presbyteri in quatuor Evangelia*. Tum: *Iuenci Hispani presbyteri quatuor Evangelia Christi hexametris versibus transferentis liber primus*. Adsunt tituli, sive capita rerum, quae carminibus explicantur.

55. In fine est Hermanni Buschii Monasterien. in presbyterum Iuencum Hispanum epigramma ad lectorem:

*Nectite, Pierides, hederas, et carpite lauros:
Castalius liquidas porrigat altus aquas,
Insolitoque nemus tollat iuga laeta virore,
Quo stetit alatus Bellerophontis equus.
Permessus nitidis irroret gramina lymphis,
Littora Cephisi come, Thalia, tui.
Cyrrrha ferat flores, violas, et lilia, circum
Spirent innumeris Delphica rura rosis.
Aura levi flatu tota regione susurret,*

*Stillent Cecropiis robora querna favis.
 Applaudat reduci tellus Hispana Iuvenco,
 Neglectum cuius squalor edebat opus.
 Qui modo canitie vultus abeunte beatos
 Induit, et formae pristina membra suae.
 Fulget apollineis iterum coma digna corymbis,
 Et manus auratam pulsat eburna lyram.
 Desine mirari, supplex si moverit Orpheus heus
 Tartara, et inferni flebile numen agri.
 Vana quidem sunt haec, sed gloria tanta Iuvenco
 Advolet, aethereum qui movet ore deum.*

56. Denique Faustus, qui Iuvencom in schola praelecturus erat, sic lectorem alloquitur:
 FAUSTUS LECTORI SALUTEM.

Cave, mi lector, cave, inquam, ne tam castum, tamque catholicum poetam ridiculo illo titulo dehonestes. Sic enim attitulandus est liber: Iuveni presbyteri Hispani poetae celeberrimi de Evangelica historia liber primus. Si quid aliud vel temporum, vel impressorum incuria depravatum fuerit, id publica, quotidianaque lectione non incastigatum praetermittam. Tu autem cum ex Christianis parentibus Christianus natus sis, Iuvencom et Christianum poetam, et de Christiana fide disserentem nocturna versato manu, versato diurna, ne semper gentiles tum poetas, tum oratores vel legere, vel audire videaris. Nihil profecto pulchrius, venustiusque est, quam divina mysteria eleganti carmine illustrata non ignorare. Ceterum non solum mihi ipsi, verum etiam fratri Alphonso Hispano doctissimo quidem theologo agenda sunt non vulgares gratiae. Ex eo enim iam diu quaesitum a me Iuvencom accepi, acceptum publicavi, publicatum non sine maxima diligentia interpretabor, ut ex officina mea non tam saeculares, quam sacrae litterae exiisse videantur. Vale.

57. Non satis intelligitur, quo pacto Faustus diu quaesierit Iuvencom, cum Iacobus Faber primus omnium eum ediderit Parisiis anno 1499, ut nihil dicam de editione, quam num. 52 Bayerius ad annum 1490 referebat. In exemplari huius editionis, quod asservatur in bibliotheca Angelica Romae simul compactae sunt satirae Persii cum interpretatione Ioannis Britannici, et Iodoci Badii Ascensii, qui in praefatione laudat Faustum *praecipuum Galliarum specimen, ac litteraturae praesidium, regium, dico, illum musicum, ac vatem clarissimum Parrhisios tot annos erudiantem*. Subscribit Ascensius ex officina Lugdunensi 1499. Typi, quibus excusus est Iuvencom, iidem omnino esse videntur, ac illi, quibus descriptae sunt satirae Persii: hae autem excusae *dicuntur in nobilissimo Parrhisiorum gymnasium anno MD, ad quartum idus Maias, solerti opera Thielmanni Keruer*. In fronte Satirarum Persii est idem stemma, ac in Iuvenco, et nota haec: *Venditur in Leone Argenteo, et Pellicano regionis Divi Iacobi Parrhisii*. Editio nitida est, sed mendosa multis in locis. Ab hac Iuveni editione diversam non censeo eam, quam Catalogus bibliothecae Regiae Parisiensis sic indicat: *Iuveni presbyteri historia evangelica heroicis versibus descripta, Parisiis Ioannes Petit, in 4*. Non exprimitur annus. De Ioanne Parvo, seu Petit, consulendus Michael Maitaire Annal. typ. t. II, part. I, p. 84.

58. Quisnam fuerit Faustus ille Iuveni enarrator, et quisnam frater Alphonsus Hispanus, a quo Faustus accepit Iuvencom, etsi minus est necessarium, tamen opus est quaerere, Publius Faustus Andrelinus Foroliviensis, poeta, ut ea tempora ferebant, egregius, in universitate Parisiensi ab anno 1489, litteras humaniores spatio triginta annorum magno cum plausu professus est. Hic ergo est Faustus interpretes Iuveni, de cuius vita plura congerunt Mazzuchellius De Scriptor. Italic., et Tiraboschius tom. VI Hist. litter. part. II, libr. VI, cap. 5, num. 64. Confer etiam Maitairium loc. cit. pag. 91. Verba Fausti, quae retulimus, Tiraboschium fortasse latuerunt, quibus certe uti potuit ad eius mores contra Erasmi dicteria vindicandos: nam aliae rationes, quas profert, imbecilliores sunt.

59. Alphonsum illum, a quo Faustus Iuvenum accepit, crediderim esse Alphonsum de Cordova, Ordinis Augustiniani, qui suscepto Doctoratus honore in urbe Parisiorum, Salmanticae cathedram rexit Gregorii Ariminensis propter doctrinae eius celebritatem ibi olim institutam, et decessit Abulae anno 1542, ut refert Nicol. Antonius. Petrus Ciaconius in Historia ms. Universitatis Salmantinae, quam penes se habebat Petrus Madariaga Ordinis Augustiniani nuper Assistens, narrat, anno 1508, Parisiis Salmanticam adductos homines doctos, qui philosophiam, et theologiam Nominalium docerent, ac tunc erectam cathedram, qua legebatur Gregorius Ariminensis. Ratio ergo temporum suadet, ut Alphonsum de Cordova, sive *de Corduba*, Nominalium patronum, a Fausto laudatum fuisse credamus.

60. Editio quarta anno 1501. Haec est editio ab Aldo peracta in 4, quae a nonnullis anno 1502 assignatur, quia hoc anno publicata est, ut constat ex epist. Aldi ad Danielelem Clarium data mense Iunio 1502. Collectio haec est plurium poetarum Christianorum in duos tomos divisa, quorum primo Prudentius continetur, ut fusius explicui in Prolegom. ad Prudentium num. 104. Hic recusatus est in 8 sine loco et anno cum Aldi epistola. In secundo volumine sunt Sedulius, Iuvenus, Arator, Probae Falconiae Cento; Lactantius Firmianus de Resurrectionis dominicae die, et de Passione; Cyprianus de Ligno crucis, Deprecatoria Tipherni ad Virginem, Oratio ad beatissimam Virginem; Precatio matutina ad omnipotentem Deum, *Omnipotens, quem mente colo, etc.*, quae inter Ausonii carmina reperitur; Damasus de laudibus Pauli apostoli, Elegia in Hierusalem, nonnulli hymni sapphici Raphaelis Zouenzonii. In fine: *Venetis apud Aldum 1501, mense Ianuario*. Addidit Aldus, ut eodem volumine comprehenderentur, Vitam S. Martini non versibus, ut putabat Ceillierius, sed prosa oratione a Severo Sulpicio confectam, Vitam S. Nicolai e Graeco sermone in Latinum conversam a Leonardo Iustiniano, et Homerocentones Graece, et Latine. Reuschius Aldinam Iuveni editionem anno 1502 adiudicat, et aliam editionem Aldinam eiusdem poetae anni 1582 exstare se legisse ait, nisi numerus a typographis mutatus. Certe mutatus est: non enim Aldus Iuvenum edidit, nisi anno 1501. De Aldo iudicium hoc est Barthii, l. XXVI Advers. c. 27: *Is Aldus, eiusque asseclae, ut non raro corruperint auctores audacia corrigendi, ita tamen ut optimorum Italiae codicum subsidio nixi, nobis, recensentibus enucleate omnia, non sunt plane insuper habendi*.

61. Editio quinta anno circiter 1503. Haec exstat in bibliotheca Vaticana in 4, sine loco et anno. Titulus idem ac in editione Parisina nuper memorata, cum iisdem etiam Iuveni elogiis. Eodem pariter modo prologus, et initium libri primi praenotantur. In fine Hermanni Buschii epilogus ad lectorem, sive epigramma supra descriptum. Octo sunt quaterniones integri ab a ad h. In hoc exemplari Vaticano simul compacta sunt alia opera edita Daventriae anno 1503, et circiter per Rithardum Pafraet, quae simili caractere, ac Iuvenus, excusa apparent. Ex Parisina Ioannis Petit videtur haec editio repetita. Tituli, quibus capita rerum distinguuntur, diversi sunt ab Aldinis, et Poelmannianis. Primi vero tituli hi sunt: *De SS. Parentibus Ioannis Baptistae, et de ipsius praecursoris Domini conceptione. Lucae II;—Annunciatio Mariae;—Visitatio Mariae, etc.* Omeisius possidebat editionem Iuveni sine loco et anno, quam ipse Coloniae ante finem saeculi XV confectam existimabat, ut dicam num. 85; sed fortasse diversa non est ab hac, quam Daventriensem ego censeo. Reuschius quidem affirmat, editionem, quam possidebat Omeisius, exstare etiam in bibliothecis Vaticana, et Paulina Lipsiensi.

62. Editio sexta anno 1505 Lipsiae in fol. ex catalogo bibliothecae Francof. ad Viadrum, quem allegat Fabricius. Ceillierius hanc editionem commemorat fortasse ex Fabricio: Reuschius etiam, qui, ut opinor, eam vidit.

63. Editio septima anno 1506 Parisiis in 4 ex bibliotheca Manarsiana pag. 335, apud Fabricium. Adhaeret Ceillierius.

64. Editio octava anno 1509 Rothomagi in 4 cum notis Iodoci Badii Ascensii ex Fabricio, et Ceillierio. Hanc contulit G. Fabricius, ut ex comment. in poet. Christ. verbo *compleo* colligitur. Eamdem laudat Reuschius.

65. Editio nona anno 1511 Lipsiae in 4 per Melch. Lotterum, adiuncto Hermanni Buschii epigrammate in Iuvenum. Hanc editionem sine temporis nota viderat Fabricius, cui locum, et tempus indicavit Ioannes Mollerus. Eam quoque recenset Ceillierius, sed ex Fabricio, ut opinor. Christophorus Cellarius in *Curis poster.* verbo *sanctificus* citat duas editiones Lipsienses, alteram anno 1512, alteram 1517. Sed fortasse in editione Panormitana Cellarii pro anno 1511 excidit 1512. Reuschius annum 1511 huius editionis indicat. In editione Parisiensi anni 1545, quam mox referam, praefatus Wolfgangus Gulden Zcuigkanien. Magister, etc., qui sub scribit Liptzls secunda Ianuarii anno undecimo supra sesquimillesimum. Wolfgangus ita disserit, quasi ipse primus omnium Iuvenum ediderit: ignorabat scilicet alias editiones Iuveni. Lipsiensis ergo editio anni 1511 ea esse videtur, quam procuravit Wolfgangus.

66. Editio decima anno 1517 Lipsiae ex Cellario paulo ante laudato, et ex Catalogo bibliothecae Bunavianae tom. I, col 2018, ex quo patet, eam esse in 4, et per Iacobum Thanner procuratam².

67. Editio undecima anno 1419 Viennae ex Catalogo Bodleiano apud Fabricium. Eam sic describit Maitairius tom. II *Annal. Typogr. part. I, pag. 331: Iuveni presbyteri Hispani de Evangelica Historia libri quatuor: per Ioannem Singrenium, expensis eiusdem; in 4o, Viennae Pannoniae 1519.*

68. Editio duodecima anno 1537: *Iuveni presbyteri Hispani poetae Christiani lib. III (corrigere IV) de historia evangelica, emendati, et multis erroribus purgati. Aratoris subdiaconi libri II, Acta apostolica complectentes, antea in Germania non excusi. Aurelii Prudentii Clementis consularis viri (corrigere clarissimi viri) Encheiridion veteris, et novi Instrumenti. Scholae Christianae necessarii libelli. Basileae apud Bartholomaeum Westhemerum, et Nicolaum Brylingerum anno M. D. XXXVII, in 8 parvo. Hac editione usus sum ex bibliotheca selecta, et locupletissima eminentissimi cardinalis Valentis Gonzaga. Exstat etiam in bibliotheca Angelica. Repetita est, ut videtur, anno 1542.*

69. Editio decima tertia anno 1537: *Iuveni Hispani, et Sedulii Scotigenae presbyterorum, et poetarum christianissimorum historiae evangelicae, versibus heroicis amussim expressae: iam tersiores, et ex veterum aliquot librorum collatione multo castigatiores in lucem prolatae. Coloniae apud Eucharium anno 1537, mens. Iul.* In 8. Editor est Reinhardus Lorichius Hadamarius, cuius tamen epistola dedicatoria avulsa est ab

² Arévalo quiso añadir en este momento las palabras que ofrecemos a continuación, recogidas en el apartado del final de la edición ADDENDA ET CORRIGENDA:

Eo ipso anno repetita fuit Salmanticae editio Iuveni cum notis Badii, cuius memini num. 64. Ioseph Rodriguez de Castro, *Biblioth. Hisp.* tom. II, pag. 176, titulum hunc refert: Iuvenus presbyter immensam evangelicae legis maiestatem heroicis versibus concludens ab Iodoco Badio Ascensio paucis elucidatus. In fine: Liber Iuveni finem optatum accepit: Salmantica in civitate, in officina venerabilis Ioannis de Porrs. Anno Domini MDXVII Kalendis Ianuarii XVII. In hac editione Passio D. N. J. C. quodammodo a reliquo poemate separata est, fere ut in editione Parisiensi anni 1545, quam num. 73 recensebo. Typographi nomen est Ioannes de Porres, vel Porras.

exemplari quo utor, sed exstat in editione Poelmanni, quam nunc exponam. Typographus Eucharii Cervicorni nomine notus est.

70. Editio decima quarta eodem anno 1537, aut circiter. *Iuveni Hispani evangelicae historiae libri IV. Caelii Sedulii mirabilium divinorum, sive Paschalis carminis libri IV una cum hymnis aliquot. Aratoris in Acta Apostolica libri duo. Venantii Honorii Fortunati hymni duo per G. Cassandrum integritati suae restituti. Omnia per Theodorum Poelmannum Cranenburgensem recognita. Basileae.* In 8. Nulla est nota temporis: sed Reinhardus Lorichius Hadamarius epistolae dedicatoriae ad D. Ioannem Comitem a Vueda subscribit Marpurgi nonis Iuliis anno M. D. XXXVII, qui ait, Iuvenum, et Sedulium a se edi non paucis, quas a librariis, vel chalcotypis acceperant, mendarum iniuriis vindicatos, et suo studio restitutos. Iuvenus igitur cum Sedulio prodiit Coloniae 1537, ex recensione Hadamarii, cuius editionem secutus postea fuit Poelmannus Basileae, additis variis lectionibus in Iuvenum, et Sedulium, sed praecipue in Iuvenum. In Poelmanni Basileensi editione sine anni nota praeter varias has lectiones, et epistolam dedicatorem Hadamarii sunt duo epigrammata, aliud Poelmanni, aliud Hadamarii de utilitate legendi poetas sacros. Post Iuvenum est carmen inscriptum, *Triumphus Christi heroicus*, de quo vide num. 19. Fortasse editio haec differenda est ad annum 1551, ut n. 75 explicabo. De ea sic G. Fabricius comment. in poet. Christ. verbo *Iuvenus: Lectionis diversitatem in Iuvenum Basileae impressum collegerat Theodorus Poelmannus ex editione, ni fallor, Rothomagensi, aut ex manuscripto, quod cum ea editione consensit: id autem manuscriptum e bibliotheca Gandavense fuisse, ipse postea annotavit.*

71. Editio decima quinta anno 1541: *Caelii Sedulii presbyteri cum piissimi, tum doctissimi paschale opus, seu mirabilium divinorum libri quinque cum enarrationibus luculentissimis Aelii Antonii Nebrissensis, Adiunximus etiam Iuveni Hispani presbyteri evangelicam historiam eiusdem argumenti, additis et in eadem commentariis. Omnia ad vetustissima exemplaria collata, et castigata. Cum indice locupletissimo. Basileae anno M. D. XL. I* In 8. Post Sedulium haec est inscriptio: *Iuveni presbyteri Hispani Poetae Christiani lib. III (corrige IV) de historia evangelica emendati, et multis erroribus purgati.* Post Iuveni elogia: *Iuveni Hispani presbyteri in quatuor Evangelia dominicalia prologus*, Commentarii Iodoci Badii Ascensii subiiciuntur, vel interseruntur. Post Iuvenum carmen, *Triumphus Christi heroicus*, de quo num. 19. In fine: *Basileae apud Bartholomaeum Westhemerum anno M. D. XLI.* Praefatur is ipse Westhemerus, qui alios poetas Christianos in lucem edere cogitabat. Tituli rerum in hac editione, in Aldo, in editione Vaticana veteri, seu Daventriensi, in Poelmanno, et in Hadamario diversi sunt. Margini ascriptae sunt variae lectiones. Westhemerus iam anno 1537, ediderat Iuvenum, ut vidimus. Ex huius editionis titulo hallucinatus est Kuhnus, qui, ut referam in var. lect. ad vers. 340, l. III, allegat editionem Antonii Nebrissensis, *quae prima*, ait, *cum enarrationibus suis dedit Iuvenum.* Nebrissensis enarrationes sunt in Sedulium: nam Iuvenum ille numquam commentatus est, ut cum Nic. Antonio observavi num. 3.

72. Editio decima sexta anno 1542 Basileae cum Dittochaeo, sive Enchiridio Prudentii repetita ex Basileensi anni 1537, ut ex Ludewigio retuli in Prolegom. ad Prudentium num. 110. Neque a Fabricio, neque a Ceillierio haec editio in suis catalogis commemoratur.

73. Editio decima septima anno 1545: *Iuveni Hispani presbyteri Historia evangelica versu heroico descripta Parisiis excudebat Petrus Galterus pro Ioanne Barbaeo, et Claudio Garamontio 1545.* In 16, vel 12. Praefatur Wolfgangus Gulden, ad cuius editionem

Lipsiensem anni 1511, haec Parisiensis conformatur. Confer num. 65. Finis libri IV ascribitur post vers. 403: *Cuncta Pharisaeis rerum miracula narrant*. Tum sequitur, *Passio D. N. Iesu Christi a Iuvenco presbytero metricè composita*. Sed cum versus 404 per particulam ergo connectatur cum praecedentibus, inepte finis. l. IV ante eum statuitur. Adduntur elogia Iuveni ex S. Hieronymo, Trithemio, Ioanne Bapt. Mantuano, et Francisco Petrarcha, et Lactantii carmen de passione Domini. Tituli frequentiores, et uberiores sunt, quam in plerisque editionibus, ab Editore, ut conicio, appositi.

74. Editio decima octava anno eodem 1545 Basileae in 8, cum Sedulio, et Aratore, collata cum codice Rottendorphii, et aliis mss. ex Fabricio, et Reuschio.

75. Editio decima nona anno 1551: *Iuveni Hispani libr. IV evangelicae Historiae. . . . omnia recognita, et variis lectionibus illustrata studio Theodori Poelmanni Basileae 1551*, in 8, cum Sedulio, Aratore, et duobus hymnis Fortunati per G. Cassandrum restitutis. Ex Catalogo Bibliothecae Regiae Parisiensis. Videtur haec editio repetita ex prima editione Poelmanniana recensita num. 70, quae prodiit sine anni nota, ut tunc dixi, nisi si forte in exemplari bibliothecae Regiae Parisiensis appositus fuerit verus annus editionis primae manu alicuius, qui id noverit. Barthius libr. XLIX Advers., cap. 5, laudat editionem Lugdunensem anni 1551, quae auctores tres Aratorem, Sedulium, Iuvenum prorsus renovatos ad lectionem mss. prae se fert. Haud scio sane an diversae sint hae editiones, an Barthius pro Basileensi scripserit Lugdunensem.

76. Editio vigesima anno 1553: *C. Iuveni, Caelii Sedulii, Aratoris sacra poesis recognita, et collata. Lugduni 1553*. In 12, aut 16, apud Ioannem Tornaesium, et Gulielmum Gazeium. Hanc editionem contulerat Latinius, ut ex sua bibliotheca constat. In Bibliotheca Regia Parisiensi asservatur exemplar huius editionis cum variis lectionibus mss. in C. Iuvenum manu P. Rupellensis collatum. Repetita est haec editio an. 1566, ut num. 78, animadvertam.

77. Editio vigesima prima anno 1564, Basileae, in 4, inter poetas Christianos cum commentariis Georgii Fabricii, quam editionem alii dicunt in fol., alii anno 1562 ascribunt: de qua plura ego disserui in Prolegom. ad Prudentium n. 111. Iudicium Barthii de Fabricio proferam in nota ad v. 179 libr. I.

78. Editio vigesima secunda anno 1566: *C. Iuveni, Caelii Sedulii, Aratoris sacra poesis, summa cura, et diligentia recognita, et collata. Lugduni apud Ioannem Tornaesium 1566*. In forma minore, aut 16. Exstat haec editio in bibliotheca Casanatensi: qua ego etiam usus sum ex bibliotheca eminentissimi et commendatissimi cardinalis Valentis Gonzaga. Dicata est Georgio Armagnacio S. R. E. cardinali anno 1553, kalendis Februarii. Renovata ergo est ex prima Tornaesiana, et eo anno 1553, vulgata, nisi forte eadem omnino est, mutata solum prima fronte: quae solet esse fraus bibliopolarum. Ceillierius bis hanc editionem anni 1566 numerat, et ait esse in 18. Nic. Antonius utebatur editione Tornaesiana anni 1564, in 24, quam diversam ab his, quas dixi, non existimo.

79. Editio vigesima tertia anno 1569: *Iuveni, et Aratoris sacra poesis. Mediolani imprimebat Pacificus Pontius MDLXIX*. In 8. In fine exstat *Iacobi Sannazarii de morte Christi Domini ad mortales lamentatio*. Indicanur loca Evangeliorum, sed tituli non explanantur. In fine laudatur Iuvenus a S. Hieronymo, Trithemio, Petro Crinito, Ioanne Bapt. Mantuano, et Francisco Petrarcha, ut in editione Tornaesiana, ad quam conformata haec

Mediolanensis editio mihi conferenti visa est. Asservatur Romae in celebri bibliotheca Barberina, et Collegii Romani.

80. Editio vicesima quarta anno 1573: *Iuveni hispani evangelicae Historiae libri IV. Caelii Sedulii, etc. Omnia per Theodorum Poelmannum Cranenburgensem recognita Calari MDLXXIII. Excudebat Vincentius Sembeninus Salodiensis impressor R. D. Nicolai Canyelles, Vic. Gener. Sede vacante.* In 8. Bandinius in Catalogo mss. bibliothecae Medicaeae innuit, Theodorum Poelmannum curasse hanc editionem Calaritanam: quod ita intelligas, ut Poelmannus editionem Basileensem relatam num. 70 curaverit, ad cuius normam haec editio Calaritana confecta fuerit expresso etiam primo titulo operis. Satis quidem correcta est haec editio Calaritana, quae exstat in bibliotheca Sapientiae, et Angelicae Romae.

81. Editio vicesima quinta anno 1575 in Bibliotheca Patrum Parisiensi, repetita in aliis editionibus bibliothecae Patrum, ut Parisiis 1589, Coloniae 1618, Parisiis 1624, 1644, et 1654, Lugduni 1677. An autem hae omnes editiones Bibliothecae Patrum reapse inter se distinctae sint, dubitavi in Prolegom. ad Dracontium num. 60, neque adhuc verum invenire potui. Bibliotheca Patrum edita anno 1589 in Indice expurgatorio Brasichellensis recensita, et expurgata est, sed intactis Iuveni carminibus. Inter Bibliothecas Patrum reponi potest opus, quod Thomas Ittigius recenset in libro De Bibliothecis, et Catenis Patrum: *Divorum Patrum, et Doctorum Ecclesiae, qui ligata oratione scripserunt, paraphrases, et meditationes in Evangelia dominicalia collectae a M. Ioanne Zehnero 1602, Lipsiae.* Quo in systemate carminum sacrorum Iuvenius insertus est, aut aliquid eius. Eodem pertinet, quod Andreas Wilkii anno 1610 edidit Heortographiam in 8, in cuius priore parte legitur hymnus Iuveni *De Annuntiatione.* Confer num. 16³.

82. Editio vicesima sexta anno 1588: *C. Iuveni, Caelii Sedulii, Aratoris sacra poesis. Lactantii Firmiani carmen de beneficiis Christi: omnia recognita, et collata cum variis editionibus, et mss. codicibus. Accedunt Probae Falconiae Centones in quaedam historiae sacrae capita. Lugduni Ioannes Tornaesius 1588.* In 16. Ex Catalogo bibliothecae Regiae Parisiensis, et ex Ceillierio, qui, opinor, hanc intelligit, cum laudat editionem Lugdunensem anni 1588, in 8, neque fortasse diversa editio ea est, quam Reuschius refert Genevae 1588, in 12: coniungit enim hanc cum aliis Tornaesianis. Idem aliam editionem Venetam in 12, sine anno recenset: quam in hunc quoque locum coniecere visum est.

83. Editio vicesima septima anno 1603, in Corpore Latinorum poetarum Lugduni in 4. Quo spectant aliae editiones Iuveni in Corpore, et Choro Latinorum poetarum, ut Genevae 1611 in 4, Lugduni 1616 in 4, Genevae 1627 et 1640 in 4, Londini 1713 in fol., Pisauri 1766 in 4o, tom. V. Ceillierius recenset editionem Iuveni Lugdunensem anni 1616, in 4, sed non puto, diversam eam esse ab editione Chori poetarum Latinorum eo anno ab Alexandro Fichetto, suo suppresso nomine, procurata.

84. Editio duodetrigesima anno 1710: *C. Vetti Aquilini Iuveni, Hispani presbyteri, Historiae evangelicae libri IV, cum notis integris Georgii Matthiae Koenigii, Magni Danielis Omeisii, et Christiani Schoettgenii; itemque Iodoci Badii Ascensii, Georgii Fabricii,*

³ Nuestro humanista ofreció en ADDENDA esta explicación añadida relativa a esta edición. Los términos en que se expresó son los que siguen: Prodiit etiam Dominici Schram Benedictini Analysis operum SS. Patrum et Scriptorum ecclesiasticorum in 8, Augustae Vindellicorum, et tomo IX, anno 1786, analysis operum Iuveni ex Gallandii editione. Schramus quaedam reformare voluit, pleraque vitiose.

aliorumque selectioribus. Erhardus Reusch recensuit, et memoriam Omeisianam cum duobus indicibus adiecit. Prostat Francofurti, et Lipsiae apud Wolfgangum Michaelles. bibliop. Norim. CICICCCX. In 8. Reuschius in praefatione ait: In tantorum virorum labores ineditos id mihi iuris sumere nolui, ut aliquid ex iis demerem, aut mutarem. Hoc enim si mihi permissem, mutata parumper facie Iuencus prodiisset. Omissem quasdam locorum communium deductiones omniaque ea, quae longius petita videri possent. Addit, Omeisium in expendendis variis lectionibus parciolem fuisse, et morte praeventum secundas curas adhibere non potuisse. Non tam se coniecturas attulisse ait Reuschius, quam potius lectiones, in codicibus repertas, iudicii lance ponderasse. Paucissimas vero lectiones varias in notis ascripsit, quia animus illi erat, libellum earum ab Omeisio collectum, notis subiicere: sed, imminentibus nundinis, illum typis excudere non potuit. Cogitabat etiam peculiarem Dissertationem de poetarum Christianorum caractere edere, qua praestantiam Iuenci commonstraret.

85. Omeisius in praefatione sua refert, avunculum suum Ioan. Saubertum consilium de edendo Iuenco multo ante cepisse ex optima membrana, editionumque collatione, ut declaravit in variis suis lectionibus in Matthaem pag. 259, et sub initium praefationis ad lectorem palaestrae suae theologico-philosoph. Ex huius suppellectile libraria Omeisius sibi comparavit editionem vetustam Iuenci forma maiore octava, sine loco et anno impressionis, quam ipse coniciebat Coloniae ante finem saeculi quinti decimi peractam. Huius editionis margini satis amplo Saubertus variarum lectionum quamplurimas ex optima illa membrana inclytae Iuliae adiecerat, quibus non paucas subiunxit alias ex Hadamarii potissimum editione. Koenigius, praeceptor Omeisii, Altdorfii publice Iuencum praelegerat, et eruditas in illum, easque potissimum philologicas, dictaverat animadversiones, quas cum Omeisio communicavit. Omeisius anno 1705 in praelectionibus suis poeticis Iuencum interpretari coepit, eumque tum selectioribus Ascensii Fabricii, et Andr. Wilkii, qui part. I Heortographiae pag. 197, Lipsiae 1676, historiam de Annunciatione B. Mariae a Iuenco descriptam notis philologicis exornavit, tum Koenigii integris, suisque multo copiosioribus animadversionibus illustrare. Consuluit etiam, praeter alios, Ioannis Pricaei commentarium in varios N. T. libros Londini 1660.

86. De codicibus mss., quorum, praeter Helmstadiensem, quo scilicet Saubertus usus fuerat, in variis lectionibus Omeisii fit mentio, is narrat, se exemplum Iuenci accepisse a Dan. Gul. Mollero, quod Trenchinii in urbe Hungariae ex antiquo papyraceo ms. codice, exstante in bibliotheca Io. Hadikii, ipsemet Mollerus manu sua pure descripserat. Praeterea Godofredus Thomasius, ex bibliotheca Schleusingensium, Corpus poetarum christianorum Omeisio procuraverat, cuius orae Ioach. Zehnerus ex codice Fuldensi, et una alteraque editione variantes lectiones ascripserat. Io. Albertus Fabricius collationem cum duobus codicibus Cantabrigiensibus ab Erico Benzelio accurate institutam transmiserat. Fabricius ipse in Biblioth. vet. Lat. paulo aliter id narrat. In animo habuerat novam Iuenci editionem, ad mss. codices, et ad veteres editiones castigatam, studiosis offerre. Postea Omeisio collationes codicis Helmstadiensis, quas a rev. abb. Ioanne Fabricio acceperat, et codicis Cantabrigiensis, quas ab Erico Benzelio habuerat, exhibuit. Epistolam Omeisii ad abb. Ioannem Fabricium, qua de suis commentariis ad Iuencum loquitur, editam fuisse, Fabricius commemorat. Omeisius moriens curam edendi Iuenci Reuschio commisit, qui Schoettgenii notas, ab Omeisio non visas, adiecit, atque elogium ipsius Omeisii attexuit: ex quo annotare non pigeat, Omeisium in tori communionem ascivisse Mariam Dorotheam Rostiam, in celebri Hispaniae emporio *S. Lucar* hodie appellato, a piis et honestis parentibus editam, et Conradi Pilnhuberi viduam, virtutibus ac forma egregiam.

87. Editio undetrigesima in Bibliotheca Patrum, Gallandii cura et studio, Venetiis ab anno 1765 et seqq., tomo IV in Prolegomenis, cap. 15, agit de Iuenco. Profert carmen in Genesin, tamquam certum Iuenci opus, ex Martenio cum huius notis. Addit in fine Iuenci epigramma de quatuor Evangelistis ex Georg. Fabricio, et Barthio. Historiae evangelicae Iuenci breves notas subiungit. Etsi ergo aliae editiones Iuenci in Bibliothecis Patrum simul in unum locum omnes a nobis coniectae fuerint, tamen Gallandiana editio, peculiari studio et cura adornata, distinctum locum debuit obtinere.

CAPUT IV

Elogia Iuveni ex veteribus scriptoribus, ac nonnullis recentibus, petita

88. Laudes, quibus S. Hieronymus Iuvenum prosequitur, cap. 1 commemoratae sunt. Sed non omittendum hoc loco, quod ait comment. in Matth. libr. I, cap. II, 11, tom. VII, col. 14: *Pulcherrime munerum sacramenta Iuvenus presbyter uno versiculo comprehendit: Thus, aurum, myrrham regique, hominique, deoque - Dona ferunt.*

89. Prosper, in Chronico, ad ann. 331, citatur a nonnullis, tamquam laudaverit Iuvenum. In Chronico Prosperi nihil invenio. Fortasse intelligunt continuationem Chronici Eusebiani, auctore Hieronymo, cuius verba attuli, num. 22. Falsum etiam puto, quod Vasaes in Chronico tradit, Iuvenum a Severo Sulpicio celebratum fuisse. Ab Aratore Iuvenum et Sedulium laudatos fuisse, nonnulli colligunt ex Aldi relatione, qui in Vita Aratoris praemissa Collectioni poetarum christianorum sic ait: *Contulisse autem se ad scribendos Actus Apostolorum idcirco versibus Arator dicitur, quod fecisse idem in Evangelio Iuvenum ac Sedulium vidisset. Id vero in eo Aratore licet videre, qui Venetiis et in D. Georgii cognomento Maioris et Deiparae semper Virginis in Hortis bibliotheca alligatus est.*

90. Gelasius Papa, in celebri decreto quod in concilio Romano edidit de libris canonicis, ecclesiasticis et apocryphis, quod sub Hormisdæ nomine ex quodam codice a Francisco Iureto editum est, sic de Iuenco: *Item Iuenci nihilominus laboriosum opus non spernimus, sed miramur.* Collatum est hoc decretum cum codice Vaticano a Fontanino in Append. ad Antiquit. Hortae, et postea accuratius a Iosepho Blanchinio in quodam exemplari Fontanini penes cl. Praesulem Reggium, cui manu varias lectiones adiecerat, quas etiam inseruit in Proleg. tom. IV Anastasii: nihil tamen in his verbis notat, nisi *laboriosum* pro *laboriosum* ex codice Florentino. In decreto Gratiani cap. Sancta Romana Ecclesia, distinct. 15, olim ita legebantur haec verba: *Item Vincentii laboriosum opus non spernimus, sed imitamur.* Padilla, in Histor. eccles. Hisp., cent. 4, cap. 45, correxit *Iuenci* pro *Vincentii*, et advertit, male nonnullos id explicuisse de Speculo Histor. Vincentii Bellovacensis, qui saeculo XIII floruit. Reliquit autem Padilla intactum verbum *imitamur*. Veram lectionem aperuerat iam Antonius Augustinus, et ante hunc Covarruvias, libr. IV Var. Resol., cap. 16, quae etiam exstat apud Burchardum et Ivonem, in eodem decreto Gelasii, et Chiffletium, ad Vigilium Taps., p. 149.

91. Venantius Fortunatus, lib. I de Vita S. Martini, initio:

*Primus enim docili distinguens ordine carmen
Maiestatis opus metri canit arte Iuencus.
Hinc quoque conspicui radiavit lingua Seduli.*

Fortunatus non solum ait Iuvenum primum omnium evangelicam maiestatem metri legibus conclusisse, verum innuit etiam, Sedulum imitatione Iuenci opus paschale concinnasse; quo magis mirandum est Sedulium, in praefatione ad Macedonium, quodammodo dissimulasse, sibi notum fuisse Iuvenum, cum tamen se versatum in S. Hieronymo, qui Iuvenum saepe laudavit, ostendat. Aldus, in Vita Aratoris praemissa Collectioni poetar. christ., ubi quaedam adiungit de Sedulio, sic hanc coniecturam exponit: *Coniicimus tamen ex eius epistola ad Macedonium presbyterum, Iuenci libros de historia evangelica non vidisse Sedulium. Nam cum in ea epistola causam reddit, cur versibus Evangelium scripserit, Iuenci, qui idem*

fecerat, haudquaquam meminit. Non enim culpa vacaret, si id sciens praetermisisset: et eo magis cum locus ipse exigeret, ut Iuvenum, quem imitaretur, habere se diceret. Certe nonnulla occasio Sedulio oblata est, ut Iuvenum distincte nominaret, cum dixit: Raro, pater optime, sicut vestra quoque peritia lectionis assiduitate cognoscit, divinae munera pietatis stylo quisquam huius modulationis aptavit; et multi sunt, quos studiorum saecularium disciplina per poeticas magis delicias, et carminum voluptates oblectat. Dubitare aliquis poterit, an etiam Orentius Iuvenum aemulatus fuerit ex sententia Fortunati, qui subinde addit: Paucaque perstrinxit florente Orentius ore.

92. Isidorus, in versibus qui olim in Bibliotheca eius legebantur:

*Perlege facundi studiosum carmen Aviti:
Ecce Iuvenus adest, Seduliusque tibi.
Ambo pares lingua, florentes versibus ambo,
Fonte evangelico pocula larga ferunt.
Desine gentilibus ergo inseruisse poetis,
Dum bona tanta potes, quid tibi Calliroen?*

De his versibus plura disserui in notis ad Dracontium, libr. I de Deo, v. 176, pag. 143. Sed, ut aliquid novi addam, advertendum est, sex primos versus, quos proxime ab Eugenio de Levis, in suis Anecdotis, immerito pro ineditis habitos, et S. Damaso attributos, notavi, ab eo aliqua ex parte editos fuisse correctiores: nam quintus versus in editione matritensi operum S. Isidori, ita habet:

Hic gemmae radiant veneranda volumina legis.

Melius Levisius ex suo codice, in quo S. Damaso illi versus ascribebantur:

Hic geminae radiant veneranda volumina legis.

Sermo enim est de lege veteri, et nova, ut ex vers. seq. clare patet:

Condita sunt pariter hic nova cum veteri.

In versibus, quos nunc protuli, correxi alium errorem editionis matritensis, in qua legitur: *Ambo lingua pares*. Metrum poscit: *Ambo pares lingua*. Pro *gentilibus* aliud etiam mallet, ut metro consulerem: sed hic fortasse error est poetae. Quid autem is sibi velit his verbis, *Quid tibi Calliroen*, intelliget, qui versum ultimum satirae primae Persii intelligat:

His mane edictum, post prandia Calliroen do.

Quidam putant, Calliroen esse nomen meretricis, alii comoediae cuiusdam. Id magis congruit versui Isidoriano.

93. Ionas Scotus, in Vita S. Columbani, c. 14, al. num. 22, citat Iuveni vers. 44, l. I, ut ad eum locum recolam.

94. Beda non semel Iuveni versus usurpavit, ut exponam in var. lect. ad v. 340, l. 3; et not., ad v. 632, l. 4, etc.

95. Alcuinus in praefat. in libros septem adversus Felicem ad Carolum Magnum, apud Baluzium, Miscellan. libr. IV, pag. mihi 116: *In hoc namque opusculo catholicae fidei*

veritatem ex sanctorum Patrum certissimis probare testimoniis nisus sum, id est, beati Hieronymi . . . necnon et Isidori Hispaniensis, et Iuveni eiusdem provinciae scholastici. Idem Alcuinus, libr. II adversus Felicem: *At si mundi doctoribus ceteris vobis non libet credere, vestris saltem doctissimis viris credite. Cecinit Iuencus presbyter et doctissimus Hispanus scholasticus in carmine evangelico hoc modo: Nam tua concipient, etc.* (Vide lib. I, v. 95.) *Floruit vir iste temporibus Constantini principis. Videtis quidem ista: necdum adoptionis, vel nuncupationis haeresis in Hispania fuit. Aut istum, qui apud vos doctissimus exstat magister, haereticum iudicate, etc.* Rursus libr. II advers. Elipandum, idem Alcuinus: *Illi (Patres Hispani) sua habuerunt tempora, nobisque praeclara sui sudoris in sancta conversatione reliquerunt vestigia, quos laudamus, amamus Beati itaque Isidori Sed et Iuenci presbyteri, atque optimi scholastici, quem beatus Hieronymus laudat, carmina evangelicae historiae prospeximus, qui in quodam versu Christum proprium Filium Dei catholico ore non formidavit appellare.* Eminentissimus cardinalis Lorenzana, cuius patrocinio et auxiliis plurimum haec nostra studia debent, in pererudita praefatione ad tom. I Patrum Toletanorum, opportune Alcuini auctoritate utitur, ut demonstret Patres concilii Francofordiensis errore facti lapsos fuisse, dum crediderunt, Patres Toletanos haeresin de adoptiva Christi filiatione docuisse. Alcuinus alibi Iuencum imitatus est, versu eius laudato, ut notabo ad libr. I, v. 30.

96. Inter veteres, qui Iuenci auctoritate et versibus usi sunt, connumeratur etiam Lupus Abbas Ferrariensis: sed eius verba exhibebo ad lib. I, v. 702.

97. Ado Viennensis, in Chron., sub Constantino: *Reticius Augustodunensis episcopus celeberrimae famae habetur, et Iuencus presbyter Hispanus, qui hexametris versibus quatuor libros Evangelii composuit.*

98. Freculphus episcopus Lexoviensis, in Chron., tom. I, III, cap. 21, de diversis doctoribus sub Constantino imperatore agit, et de Iuenco verba Hieronymi ex libro de Vir. illustr. exscribit. Exstat tom. XIV Biblioth. Patrum Lugd. pag. 1171.

99. Eulogius Cordobensis, in Memorial. Sanctor. libr. I, num. 3, versum Iuenci refert, *illud philosophicum* appellans, ut distinctius memorabo ad libr. I, v. 30.

100. Theodulfus Aurelianensis, lib. IV, carm. I, v. 11:

*Cura decens Patrum nec erat postrema piorum,
Quorum sunt subter nomina scripta, vide.
Sedulius, Rutilus, Paulinus, Arator, Avitus,
Et Fortunatus, tuque, Iuence tonans.*

Sirmondo, in not. ad hunc locum, ignotum est, quisnam sit *Rutilus* christianus poeta. Nonnulli putant, legendum *Sedulius rutilus, Paulinus, etc.*, ut *rutilus* sit adiectivum cohaerens cum Sedulio. Id comprobari potest ex versu Fortunati, num. 91:

Hinc quoque conspicui radiavit lingua Seduli.

Ut enim Fortunatus Sedulium conspicuum vocat, sic eundem rutilum Theodulfus videtur appellare, fortasse Fortunatum, quem pariter nominat, imitatus. Arntzenius, in praelat. ad Sedulium p. 9, hanc interpretationem non probat.

101. Notkerus Balbulus, tom. I, col. 9, Thesaur. Anecd. Bernardi Pezii, cap. 7 libri de interpret. Script. *Iuvenum, et Sedulium, Aratorem, hymnosque Ambrosianos, scio, quia iam memoriae commendasti.* Locus corruptus est. Lego: *Iuvenum et Sedulium, Aratorem hymnosque, etc.* Scriebat autem Notkerus ad Salomonem discipulum suum, postea Constantiensis Ecclesiae episcopum.

102. Luitprandus, in *Vitis Pontificum*, cap. 51, de Gelasio: *Item Orosii Historiam laudat, et opus Sedulii, et Iuveni.*

103. Honorius Augustodunensis, l. I, c. 84, ex Hieronymo: *Iuvenus nobilissimi generis Hispanus presbyter, quatuor Evangelia hexametris versibus composuit, et nonnulla eodem metro ad sacramentorum ordinem pertinentia. Floruit sub Constantino.*

104. Franciscus Petrarca, eclog. 10, quae inscribitur *Laurea occidens*, sic habet de multis poetis christianis, ac postremo de Iuvenco:

*Longe ibi trans fluvium regum inter busta seorsum,
Unus erat rutilus divini ruris Arator,
Qui pinguem scabro sulcabat vomere campum.
Huic comes hinc Prudens, hinc Sedulus alter aranti
Certabant rigido glebas convellere rastro.
Terra ferax, lassique boves, et laurea nusquam,
Nusquam hederæ, aut myrtus; viridis nam gloria serti,
Non studium musæ fragilis vox, area sacro
Fonte recens, atque alta domus, tum pinea late
Silva virens, dulcesque oleæ, gremioque decorum
Clara fovens roseo puerum stat limine Virgo.
Haec matrona fuit hortis, quæ lecta remotis
Vimineis calathis templo aurea poma sacravit.
Mira loquar, supraque fidem, sed carmina vidi
Hic hominis, pariterque aquilæ, bovis, atque leonis
Hispanum nostra modulantem voce Iuvenum.*

105. Baptista Mantuanus, in *Apolog.* tom. I *Oper.*: *Certum est mihi cum his praestantibus viris malle carpi, quam vobiscum, o censores mei, ab imperito vulgo praedicari. Volo ante istorum oculos Iuvenum Hispanum statuere, quem inter illustres viros, et in doctissimorum virorum catalogo Hieronymus enumerat, ut accidat eis, quod a Persio dicitur: Virtutem ut videant, intabescantque relicta. Prodite, o Zoili nostri: videte virum sacris initiatum mysteriis, lauro coronatum, musis undique cinctum, lyram tenentem. Currite ad rarum hoc et grande spectaculum: sed cavete ne repente culpetis. Laudatur hic ab Hieronymo. Hic igitur immensam evangelicæ legis maiestatem versibus includit heroicis, et idem alii fecere christiani, et gravissimi et sanctissimi.*

106. Ioannes Trithemius de *Scriptor. eccles.*: *Iuvenus presbyter, natione Hispanus, vir nobilis, atque doctissimus philosophus, poeta, rhetor, et theologus insignis, et non minus conversatione quam scientia Scripturarum Ecclesiae venerabilis, edidit pro aedificatione legentium, tam metro quam prosa, multa praeclara volumina: sed pauca eorum ad notitiam meam pervenerunt. Legi opus insigne, quod hexametris pentametrisque versibus composuit. De quatuor Evangeliiis libros quatuor. Immortale nihil. De sacramentis duos libros. Cetera, quæ composuisse dicitur, ad manus nostras non venerunt. Claruit sub Constantino Magno et filiis eius, anno Domini 330. Iuvenum prosa oratione aliquid conscripsisse alibi non legi. Illud certe falsum, evangelicam Historiam, quod innuit Trithemius, versibus hexametris pentametrisque constare.*

107. Petrus Crinitus, de Poet. Latin. I. V, c. 89: *Iuencus poeta natione Hispanus, familia insigni maximeque illustri natus est, ut ab Hieronymo traditur. Praecipue floruit imperantibus Constantio et Constante: qua tempestate in eloquentia apud Latinos clari fuerunt Tiberianus, Nazarius, et Flavius Vopiscus, qui de gestis Romanorum principum libros composuit. Inter alia poemata quae dicuntur ab eo edita, scripsit quatuor evangelia hexametris versibus: qua in re maiori diligentia usus est in servanda rerum historia, quam in demonstranda ingenii sui elegantia. Idem Iuencus aliquot hymnos fecit, quibus facile indicavit se optime meritum de religione christiana. Neque dubium est, fuisse illum relatam inter sacerdotes christianos, ut veteres auctores testantur. Divus Hieronymus alicubi repetit Iuenci carmina, eumque ut eruditum et elegantem poetam commendat.*

108. Reinhardus Lorichius Hadamarius, in epistola dedicatoria ad Ioannem Comitem a Vueda, praemissa editioni Iuenci: *Longe tutius ac consultius ad eos auctores adhaerescere, qui doctissimorum hominum iudiciis numquam a possessione, ut ferunt, deiecti, multis iam saeculis florentes inclaruerunt. In quorum numero si non primas ferunt Iuencus hic noster, ac Sedulius, certe mea sententia non tamen in postremis erunt: quorum alterum divus Hieronymus non in uno loco praedicavit, quasi dignum Argivo, ut aiunt, clypeo: alterum adorantia Patrum sanctissimorum decreta laudibus tulerunt in caelum. Qui si non undique pomposo verborum apparatu intonantes, delicatis nimium, quae magis elegantia sermonis, quam studio pietatis, sibi blandiuntur ac perplacent, ingeniis satisfacere videbuntur, omnia compensabunt uberrimo conspicuae veritatis et sanctimoniae fructu Quamquam nihil occurrit, quod ab auctoribus hisce desumptum, et purgatis auribus insertum, offendiculo possit esse. Nihil enim a pura latinitate, nihil a legibus poeticis alienum, nihil barbarum, nihil quod, quasi scopulum, fugiendum ille dicebat, insolens. Dilucida phrasis emicat, at ab omni vitio remotus sermo. Non deest verborum ac rerum, quibus etiam critici morosiores acquiescerent, ornata dignitas. Haec omnia commendatiora faciunt, et veluti solem inferentes illuminant, evangelicae veritatis historiae plenis veneranda maiestate versibus expressae.*

109. Eustathius Swartius, Analect. I. II, cap. 15: *Dulcedo christiani nominis in Paulino facit, ut alium veri Apollinis cygnum tractare libido sit. Non erit ille poetarum summus, scio. Talis tamen erit, qualem amare vel ob styli simplicitatem quoque malint veri poetarum censores, quam nescio quos tumores, et affectatam non gravitatem, sed plumbeam difficultatem quorundam aliorum vatum, qui dum aquilas meras somniant, vultures morticini fiunt, nihil non elegantiarum malis unguibus tractantes, unde apud vulgus sequatur fama virtutis, apud doctos nihil, nisi turpis rapacitatis inconditae contemptus. Quem nos tractaturi diximus, is erit bonus Iuencus, Constantini imperatoris pii pius lenisque praeco.*

110. Barthius, I. XLIII Advers. c. 23, col. 1973: *Iuencus poeta est non paulo eruditior, quam vulgo putent, quamvis stylum premat, et verba ipsa sacrae Scripturae retinere laboret. Et I. LXIX, c. 5, col. 2777: In evangelicam Historiam Iuenci optimi codicis subsidio quaedam superioribus libris commentati sumus: oddemus scriptori prisco, et priscis aestinato, plura hoc capite. Nec deterreant nos hominum umbraticorum deliria, qui hoc genus auctorum ideo damnant, quod de rebus divinis non cum Marone aut Ovidio, vel et Lucano potius loquuntur, quam Paulo, Isaia et Matthaeo: scilicet ut sese proceres Romanae eloquentiae eo contemptu faciant. Ii enim homines imaginosum patiuntur cum tribus scriptoribus vix tertiam partem lectis, iudicium sibi de omnibus vindicant: et verae pietatis stylus etiam in cathedris Tulliorum suam simplicitatem probat. De qua re disputabimus ita alibi, ut magnam partem supercilii sui pudore fatuitatis suae ultro remissuri sint, opinor, illi censorii lemures. Laudi etiam Iuenci verti debet, quod non solum Barthius, et Swartius*

modo memorati plura eius loca illustraverint, ut Grunerus, Arnizenius, Vonckius, etc. Nonnulli etiam editionem Iuveni tentarunt, nec tamen perfecerunt, ut Ioannes Weitzius, de quo vide notam ad v. 13, libr. I.

111. Plura testimonia ut facile est addere, ita minime est necessarium. Quaedam alia indicare sufficiat: Platina in Vita Marci I pontificis; Lil. Gregorius Gyraldus, *Histor. Poet. dial.* 5; Ioannes Petrus Lonchius, *Biblioth. Poetic. part. I*, pag. 76; Andreas Wilkins, *Heortogr. part. 1*, pag. 201; Gerardus Ioannes Vossius, de *Poet. Lat. cap. 4*; Ioannes Gottefridus Olearius, in *Abaco Patrolog. pag. 283*; Olaus Borrichius, *dissert. Academ. de poetis*, pag. 69. His adde Volaterranum, Eisengreinium, Bergomensem, Xystum Senensem, Centuriatores, Baronium, Scaligerum, Possevinum, innumerosque alios. Neque omittas eos, quorum verba in Iuveni laudem opportunis in locis a nobis allata sunt: Barthium, num. 12 Proleg.: Gallandium, num. 16; Felicium, Ferrarium, Maurolycum, n. 31; episc. Equilinum, n. 32; Tarafam, num. 36; Buschium, num. 55; Faustum, num. 56; Barthium, ad l. I, v. 9, 245, 399, 683; l. II, v. 2, 61; l. IV, V. 62, 93; Badium, ad l. I, v. 9, etc.

112. Parum igitur nobis obesse debet, quod nonnulli de stylo Iuveni minus recte sentire videantur, cum vel hi ipsi utilitatem, quae ex eius lectione percipi potest, minime negent. Io. Ludovicus Vives, l. III de tradend. discipl.: *Iuencus, Sedulius, Prosper, Paulinus lutulentae et perturbatae sunt aquae, salubres tamen, ut de quibusdam fluminibus ferunt.* Philippus Brietius l. IV de *Poet. Lat. de Iuenco eiusque stylo: Humilior est, dum Evangelii verbis nimis adhaerescit, et veritatis quam poeseos amantior: quique nimis restringit se carmine magis pio, quam eleganti.* Alphonsus Garsias Matamoros, de academ., et doct. vir. *Hisp.: Prudentius vero, et Iuencus, si quod mihi est in hac re cum libertate iudicium, meliores versificatores, quam poetae videntur.* Dupinius, in *Nova Biblioth. tom. I*, Iuencum vocat poetam magni pretii, et primum christianorum. Spiritus poeticos in eius carmine agnoscit, numerumque versuum laudat: sed voces non semper esse poeticas, aliquando nec Latinas dicit. Addit tamen, vix fieri potuisse, ut melius et fidelius verba evangelica versibus concluderentur. Ceillierius, de *Script. eccles. t. IV*, Iuenco obiici humilem stylum, neglectum ornatus poetici, peccata metri et latinitatis.

113. Postularet hic locus, ut de prosodia et latinitate Iuveni dissererem. Sed universim de stylo et poesi christianorum poetarum non pauca dixi in Prolegomenis ad Dracontium, nimis etiam fortasse multa in Prolegomenis ad Prudentium. Eo autem libentius in praesentia ab hac disputatione abstinebo, quia illa ipsa, quae metri et latinitatis peccata ab ignaris, sive, quod perinde est, a sciolis iudicantur, longe rariora sunt in Iuenco, quam aut in Dracontio, aut in Prudentio, aut in quovis alio poeta christiano.

CAPUT V

Matthaei locus cap. XX, v. 28, aliter a Iuvenco lectus, ac nunc in Vulgata legitur

114. Latinam sacrarum Scripturarum interpretationem, Italiam nuncupatam, ante S. Hieronymum exstitisse, fortasse ab ipsis Apostolorum temporibus profectam, contra Bentleyum, et Casleyum Petrus Sabatier erudite et nervose confirmat in praefat. tom. III versionis veteris Italicae ex mss antiquis depromptae. Iuvenco, ut fusius postea dicam, hanc versionem Latinam veterem potius sequebatur, quam Graeca exemplaria N. T.: cum illa certe saepe convenit. Insignis locus est, quem nunc referam, ex Matthaei cap. XX, 27, 28, 29.

115. Vulgata sic habet: *Et qui voluerit inter vos primus esse, erit vester servus. Sicut filius hominis non venit ministrari, sed ministrare, et dare animam suam redemptionem pro multis. Et egredientibus illis ab Iericho, secula est eum turba multa. Vetus Itala versio ex ms. Colbert.: Et qui voluerit. . . . pro multis. Vos autem quaeritis de pusillo crescere, et de maiore minores esse. Intranses autem, et rogati ad coenam nolite recumbere in locis eminentioribus, ne forte clarior te superveniat: et accedens qui ad coenam vocavit te, dicat tibi: Adhuc deorsum accede; et confundaris. Si autem recubueris in loco inferiori, et supervenerit humilior te, dicat tibi, qui ad coenam vocavit: Accede adhuc superius, et erit tibi utilius. Et egredientibus eis ab Iericho secutae sunt eum turbae multae.*

116. Iuvenco, ut notum est, Matthaicum potissimum sequitur. Accipe igitur eius versus lib. III, v. 608:

Nec primus quisquam, nisi cunctis serviat, unus

Esse potest. Hominis natus sic vestra minister

Obsequio solus proprio pia munera gestat,

Pro multisque animam pretioso sanguine ponit.

At vos ex minimis opibus transcendere vultis,

Et sic e summis lapsi comprehenditis imos.

Si vos quisque vocat coenae convivia ponens,

Cornibus in summis devitet ponere membra,

Quisque sapit, etc.

Ex Iuvenco patet, ea verba, quae in Vulgata desiderantur, exstitisse olim in Itala. Hoc ipsum confirmant multi alii codices versionis antiquae.

117. Discrimen autem nonnullum est in his verbis: *Vos autem quaeritis de pusillo crescere, et de maiore minores esse.* Ita legitur in ms. Colbert., nisi quod mendum *minor esse* Sabatierus correxit per *minores esse*: erat enim, ut ait, lapsus calami satis apertus. Codex Corbeiens. 2 et Claromont. ita plane: *Vos autem quaeritis de pusillo crescere, et de maiore minores esse.* Corb. 1 solum immutat *quaeritis* pro *quaeritis*, et de maiore minores fieri pro *esse*. Cantabr.: *Vos autem quaeritis de minimo crescere, et de magno minui*, quod in idem recidit. Clarior videtur sententia in cod. Sangerm. 1: *Vos autem quaeritis de pusillo crescere, et de minore maiores fieri*, et, in indice capitulorum, artic. 58: *De filiis Zebedaei: et de*

minimo maiores fieri: et de duobus caecis. Favet ms. codex monasterii S. Andreae secus Avenionem: *Vos autem quaeritis de pusillo crescere, et de magnis maiores esse.*

118. S. Leo utroque modo videtur legisse. In epist. 18, ad Dorum Beneventanum episc., cum presbyteros, iuri suo et honori temere cedentes, redargueret, sic ait: *Neque enim ignorabas, dixisse Dominum, quod, Qui se humiliat, exaltabitur; eundemque dixisse: Qui vero se exaltat, humiliabitur. Vos autem quaeritis de pusillo crescere, et de maiore minores esse. Utrumque enim inordinatum, utrumque praeposterum est.* Sic legit, et hanc lectionem tuetur Quesnellus contra alios, qui ediderant: *de pusillo crescere, et de honore maiores esse.* Idem S. Leo, in epist. 79, ad Pulcheriam, c. 2: *Haec illis tunc insinuabantur, qui de pusillo volebant crescere, et de infimis ad summa transire.* Quesnellus negat, haec verba *de infimis ad summa transire* esse explicationem illorum *de minore maiores esse.* Certum potius videtur, inquit, nihil aliud esse, quam priorum repetitionem, aliis verbis conceptam: quod ex serie et contextu epistolae probare conatur. Richardus Simonius, in Observat. ad textum et versiones novi Testamenti, cap. 21, a Quesnello dissentit. Consulenda est etiam dissertatio critica Simonii, in fine eiusdem operis, qua difficultatibus Antonii Arnaldi de codice Cantabrigiensi respondet. Contra Simonium vero prodiit *Dissertation critique touchant les exemplaires grecs, sur lesquels M. Simon prétend que l'ancienne Vulgate a été faite, et sur le iugement que l'on doit faire du fameux manuscrit de Bèze.* A Cologne, 1691.

119. Iuvenus quidem scripturam codicis Colbertini tenet et explicat:

At vos ex minimis opibus transcendere vultis.

Hoc est: *Vos autem quaeritis de pusillo crescere.*

Et sic e summis lapsi comprehenditis imos:

Nimirum: *Et de maiore minores esse.* Sabatierius sic commentatur: *Hic versus aperte reddit sententiam ms. nostri Colbertini: Et de maiore minores esse; immo et planiorem facit. Haec enim si prima specie aliquantum obscuritatis habet in codice Latino, ut modo exprimitur a Iuenco, nihil offert quod sensum impediatur. Quippe ita intelligi potest, ac si diceretur: Qua ambitione vos quaeritis de pusillo crescere, ea ipsa labi quaeritis, et de maiore minores fieri. Vel, Quo ipso vos quaeritis de pusillo crescere, in eo ipso labimini, et de maiore minores estis.* Haec interpretatio confirmatur exemplo subiecto eius qui vocatus ad coenam primum locum occupat, ex quo deiicitur.

120. Neque ab hac sententia longe abludit versio Anglo-Saxonica Matthaei in quatuor mss., apud Thomam Marescallum: *In rebus exiguis crescere vos cupitis, et in maximis rebus minui.* In Bibliis etiam polyglottis Londinensibus, tom. VI, totidem pene verbis ac in ms. Colbertino, Graece ex tribus apographis haec ipsa proferuntur: *Vos autem quaeritis, etc.* Ioseph Blanchinius, in Evangel. Quadrupl. cum ms. Colbert. et Iuenco pariter legit ex mss. Veronensi et Vercellensi: *Vos autem quaeritis de pusillo crescere, et de minore maiores esse:* idque exstare in duobus mss. Bodleian. affirmat, quod alii quoque tradunt. Codex Vercellensis, qui manu S. Eusebii exaratus dicitur, collatus etiam est ab Andrea Iricio, qui in praefatione et in notis de hoc ipso additamento disputat.

121. Quod sequitur in versione Itala antiqua ms. Colbertini: *Intrantes autem, et rogati ad coenam, etc.*, pariter a Iuenco expressum est: *Si vos quisque vocat, etc.* Etsi enim apud Lucam, c. XIV, 8 seqq. similia legantur, tamen Iuencum ex Matthaeo id sumpsisse probat Sabatierius. Siquidem duobus versibus, quibus prius additamentum expressit, adiunxit proxime: *Si vos quisque vocat, etc.* Et relictis sequentibus capituli XX Matthaei versiculis, quibus curatio duorum caecorum enarratur, continuo venit ad caput XXI Matthaei, quod

respondet Lucae capiti 19, non vero his quae sequuntur apud Lucam, cap. XIV, ubi de primo accubitu in coena agitur.

122. Codici Colbertino adhaerent duo codices Corbeienses, codex Monasterii S. Andreae secus Avenionem, Claromontanus et Cantabrigiensis. E codicibus Sangermanensibus maior, num. 15, habet prius assummentum: *Vos autem quaeritis, etc.*; non vero hoc secundum, *Intrantes autem, et rogati, etc.* Contra codex Sangermanensis minor absque numerica nota refert secundum hoc additamentum, *Intrantes autem, secluso priori, Vos autem quaeritis.* Omnes autem hi codices in secundo additamento verbis dumtaxat, aut eorum ordine a ms. Colbertino differunt; re, et sensu cum eo consentiunt. Haec ipsa parabola loc. cit. Matthaei legitur in textu Graeco Biblior. Polyglottor. Londin., tom. VI, et in versione Anglo-Saxonica, interprete Marescallo. Eadem indicant tres capitulorum indices praefixi Evangelio Matthaei in mss. Colbertino, et duobus Corbeiensibus. Hilarius etiam comment. in Matth., quamvis prius additamentum, *Vos autem quaeritis*, praetereat, tamen hoc alterum diserte exponit: et in capitulis commentario Hilarii in Matthaicum praefixis, num. 20, legitur: *De filiis Zebedaei; de primo accubitu; de duobus caecis.* Duo veteres codices, quibus usus est Blanchinius in Evangelio quadrupl., cum priori assummento hoc alterum exhibent: *Intrantes autem, et rogati ad coenam, etc.* Cohaerent duo alii codices Latini Bibliothecae Bodleianae a Blanchinio laudati. In Bibliotheca sacratissimi principis D. N. Pii VI, raris ac selectis libris referta, consului novum Testamentum Graecum cum lectionibus variantibus et commentario Ioannis Iacobi Wetstenii Amstelodami 1751; tum Quatuor Evangelia Graece cum variantibus a textu lectionibus mss. codicum Havniae 1788, opera Andreae Birch; praeterea novum Testamentum Graece et Latine ex mss. nunquam antea examinatis maximam partem Mosquensibus, curante Christiano Friderico Matthaei Rigae, in 8 Tomus, quo Evangelium Matthaei continetur, prodiit anno 1788. Codices Frid. Matthaei et Birchii Vulgatae consentiunt: ac solum Birchius indicat ex margine cod. Assemanii 1 versionis Syrae Philoxenianae: *Vos autem quaeritis de minimo augeri, et de magno minui*, cum parabola sequenti. Wetstenius reperit: *Vos autem quaeritis de minimo crescere, et de maiore minores esse*, cum reliquo additamento in codice regio 3935, Colbertino 4051 et 1895, et in codice Collegii Ludovici Magni, tunc Iesuitarum.

CAPUT VI

Utilitas conferendi codices mss. Iuveni. Methodus huius editionis

123. Qui veteres scriptores typis primi commiserunt, unum vel alterum exemplar ms. nacti, saepe mendosum, interdum mutilum, ita ipsi opera corripiebant et supplebant, ut sententia poscere videbatur; quin lectores monerent, quibus in locis a mss. codicibus recessissent. Digna, quae legatur, est dissertatio Io. Michaelis Heusingeri, part. I Actor. Societ. Latin. Ienens. pag. 40: *De scriptoribus Graecis et Romanis nondum ad veterum exemplarium fidem satis emendatis*. Quid Barthius in hoc genere de Aldinis editionibus censuerit, vidimus n. 61. Contra grammaticum supercilium Georgii Fabricii in edendis ac pro libitu corrigendis poetis christianis disputat idem Barthius, pag. 2778, a nobis referendus ad I. I, V. 179. Scilicet G. Fabricium in alienis operibus, quae edebat, nimis fuisse ingeniosum, cum Ioanne Alberto Fabricio et Daumio notavit Arntzenius in praefatione ad editionem Sedulii, et multo ante Gretserus. In Iuenco edendo Faber Stapulensis de seipso hoc etiam fatetur, ut observavi num. 53: *Quae enim et immutata sunt in eo, et quae ad imperfectos versus accesserunt propter exemplaris depravationem, non facile dixerim*. Iudicium Gruneri de Iuenci editione a Reuschio adornata relego num. 51.

124. Si quis autem alius scriptor, Iuencus in primis accurata recensione indiget. Saepe enim ex unius verbi mutatione diversa aliqua oriri potest sacrae Scripturae interpretatio. Sic Barthius cum I. 29 Advers. c. 5, animadvertisset, lib. I, vers. 171, pro *dedecus oppressum* quemdam philologum veterem margini membranarum ascripsisse *dedecus oppressae* addidit: *Hac enim lectione vis illata Virgini, ut quidem videbatur bono illi Iosepho, indicatur: quod apud animum eius errantem a rei veritate, in ipsa tamen quoque falsitate excusabiliorem faciebat Virginem sponsam. Et hoc genus variantum lectionum ob talia accuratius expendi decet, quam si alium quempiam scriptorem tractes, in talibus quidem sanctis mystis*. Accedit, multos librarios, primosve editores, lectioni Vulgatae nostrae assuetos, saepe verba Iuenci, eo traxisse, ut cum ea consentirent; cum tamen ipse veterem Italiam secutus fuerit, atque alia omnia interdum dixerit, quam quae in editis nunc apparent, ut multis in locis ex mss. demonstrabo.

125. Affirmant nonnulli, istiusmodi variis lectionibus annotandis omnia incerta reddi, et susque deque verti. Qui an satis intelligant, quae dicunt, incertum mihi est. Quid enim? Cum compertum sit, veterum scripta ignorantia, incuria, aut perversitate exscriptorum, temporis etiam iniuria multis in locis corrupta esse, nonne satius est vera a falsis, certa ab incertis, probabilia ab absurdis, quantum quidem fieri potest, discernere, quam omnia sine ullo examine recipere? Nec propterea negaverim, hoc etiam in studio peccari posse. Contemnendum minime est iudicium Barthii, l. XXXVI Advers. c. 20, col. 1669: *Et sane hoc dicam semel, nimium libris illis cascis a plerisque, haec studia colentibus, tribuitur. Non culpanda quidem iudicia existimo variantium lectionum, sed a quovis illas aestimari sane est origo infinitae incertitudinis. Et iam eo ventum est, ut nemo ex quibusvis illis esse velit; adeo omnes in bicipiti illo monte somniasse videri volunt*.

126. Equidem in variis lectionibus veterum editionum, praesertim vero codicum mss., quos perlustravi, annotandis, diligentiam maximam adhibere constitui, quae fortasse aliud agentibus nimia videri possit, sed inutilis minime est, ut viri critici iudicium de re tota ferant. Inter discrepantes vero Scripturas, collatis mss. exemplaribus, eam plerumque seligo, quae ad veterem Italiam versionem Evangeliorum, qua Iuencus utebatur, proxime accedit: neque in ea explicanda immorari me piget. Tam in variis lectionibus, quam in notis subiectis, praeter ea

quae ad latinitatem prosodiamque spectant, potissimum enucleanda suscipio, quae peculiarem aliquam sacrae Scripturae interpretationem a Iuvenco adhibitam continent. Plurimi enim fieri debet eius auctoritas cum in vera sacrae Scripturae lectione constituenda, tum in sententia explicanda. Nam eo tempore floruit Iuvenco, quo minus corrupta erant exemplaria sacrae Scripturae; et cum data opera ad Evangeliorum concordiam aggressus fuerit, aequum est credere, eum probatissima exemplaria prae oculis habuisse, easque explicationes adoptasse, quae tunc in Ecclesia apud sanctissimos eius aequales viros maxime vigeabant. Etsi autem inter Graecos Tatianus haereticus, Ammonius Alexandrinus, et Theophilus Antiochenus harmoniam quatuor Evangeliorum composuisse dicantur, tamen inter Latinos ante Iuvencom neminem legimus in huiusmodi arduum et difficillimum opus incubuisse. Eorum, qui post Iuvencom concordiam evangelicam adornarunt, satis amplum catalogum exhibet Calmetus in Biblioth. sacr., ante Diction. Biblic.

127. Cum autem editiones veteres et mss. codices plerumque primis nominum litteris indicentur, tabulam hic subtexere iuvabit, ut lectorum commodo consulatur:

ALD. Aldi editio. Vide n. 60.

BARTH. Barthii Adversaria.

BAS. Basileensis editio anni 1537. Vide n. 68.

CA. CANT. Cantabrigienses codices apud Reuschium. Vide num. 86.

DAVENTR. Daventriensis, ut puto, editio. Vide n. 61.

FABR. Fabricius (Georgius) in Corpore poetarum christianorum. Vide num. 77.

FAUST. Fausti editio. Vide num. 54 seqq.

FULD. Fuldensis codex. Vide num. 86.

GALLAND. Gallandii editio. Vide num. 87.

HAD. Hadamarii editio. Vide num. 69.

HELMST. Helmstadiensis codex. Vide num. 86.

OTT. Ottobonianus codex vaticanus. Vide num. 49.

POELM. Poelmanni editio. Vide n. 70.

REG. Reginae Sueciae codex vaticanus, Vide num. 48.

ROM. Romani collegii codex. Vid. num. 50.

TORN. Tornaesiana editio. Vide num. 76, 78.

WESTHEM. Westhemeri editio, Vide n. 71.

128. Versionis Italicae veteris Evangeliorum codices saepe ex Sabatierio laudare continget, nimirum Colbertinum, duos Sangermanenses, duos item Corbeienses, Cantabrigiensem, Claromontanum, S. Mauri Fossatensis, S. Gatiani, S. Martini, et maioris monasterii Turonensis. Quod satis est monuisse, ut lector notas, sive primas litteras horum codicum, ubi occurrant, facile per se intelligat. Sabatierius Italam versionem titulo *versionis veteris*, vulgatam nostram *Vulgatae novae* praenotat: non quod haec nova reipso sit; est enim *vetus*, ut ait Synodus Tridentina sess. 4, decret. de edit. et us. sacr. libr., *et longo tot saeculorum usu in Ecclesia ipsa probata*: sed ita loqui amat Sabatierius, ut Vulgatam ab Itala versione antiquiori distinguat. Quaeri hoc loco potest, an Iuvenco Italica versione tunc communi usus fuerit, an Graecis exemplaribus novi Testamenti. Calmetus in Dictionar., verbo *Biblia Latina*, sic habet: *Hi tantummodo rudes homines Latinae versionis indigebant: eruditi enim, quippe genere et nomine pollebant, Graecum idioma callentes, ad versionem minime confugiebant*. Praeterea multae erant versiones Latinae, neque a doctissimis quidem viris confectae, ut testatur S. Augustinus, de Doctr. christ. I. II, c. 11, n. 16: *Qui Scripturas ex Hebraea lingua in Graecam verterunt, numerari possunt: Latini autem interpretes nullo modo. Ut enim cuique primis fidei temporibus in manus venit codex Graecus, et aliquantulum*

facultatis sibi utriusque linguae habere videbatur, ausus est interpretari. Hinc mira nata confusio, et perturbatio, ut *tot pene essent exemplaria quot codices*, ut ait Hieronymus praefat. in quatuor Evangelia. Nihilominus existimo, Iuencum consuluisse quidem exemplaria Graeca, sed potissimum secutum fuisse Italam versionem. Etsi enim plures aliae fuerint versiones Latinae, tamen ea, quae Itala dicebatur, ceteris praestabat, et ab hominibus etiam doctis in pretio habebatur, quod *verborum tenacior esset cum perspicuitate sententiae*, ut ait Augustinus, de Doctr. christ. cap. 15, l. II. Profecto Iuencus saepe a Scriptura, quae in codicibus Graecis reperitur, aperte recedit, ut sententiam teneat, quae in plerisque mss. antiquis Italae versionis conservatur. Varietas autem, quae inter exemplaria vetera Latina occurrit, non arguit versionum diversitatem, ut similis varietas in textu Graeco, non probat diversum esse textum.

129. In notis saepe lectorem ad Comment. in Prudentium notasque in Dracontium delego, ne actum agam, et inutili mole opus excrescat. Iuencum enim ita edo, ut cum Prudentio et Dracontio continenti serie ad unum christianorum poetarum constituendum corpus referatur.